

LAPSEN ETUA JA TOIMIJUUTTA ETSIMÄSSÄ

Lapsen etu ja toimijuus lastensuojelulain asiakasmitoitusta koskevassa lainvalmisteluaineiston lausunnoissa ja asiantuntijalausunnoissa

Minna Mattila, 9895

Pro gradu -tutkielma

Syksy 2022

Sosiaalityö

Lapin yliopisto

Tarja Orjasniemi

mikerane@ulapland.fi

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Lapsen etua ja toimijuutta etsimässä - Lapsen etu ja toimijuus lastensuojelulain asiakasmitoitusta koskevassa lainvalmisteluaineiston lausunnoissa ja asiantuntijalausunnoissa

Tekijä: Minna Mattila

Tutkinto-ohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ _x_ Sivulaudaturtyö__ Lisensiaatintyö__

Sivumäärä: 55

Liitteiden lukumäärä:

Vuosi: 2022

Tiivistelmä

Tutkielmassani käsittelen lapsen etua sekä lapsen ja sosiaalityöntekijän toimijuutta lastensuojelulain 13 b §:ssä olevan sosiaalityöntekijän asiakasmäärän rajauksesta koskevaan hallituksen esitykseen annetuissa lausunnoissa ja asiantuntijalausunnoissa. Tavoitteenani on selvittää, miten lapsen etu niissä kuvataan ja millaisiin toimijapositioneihin lapsia ja sosiaalityöntekijöitä niissä asetellaan lapsen edun näkökulmasta.

Tutkimukseni kuuluu laadulliseen tutkimukseen, jossa käytän tutkimusmetodinä diskurssianalyysiä. Menetelmänä diskurssianalyysi sopii tutkimusmenetelmäksi tutkimuksessani, koska pyrin osaltani ymmärtämään eri toimijuuksia. Toimijuus on työtäni ohjaava teoreettinen kehys. Esitän aineistolleni kysymyksiä lausetason semanttisella analyysin avulla sekä semioottisella sosiologialla, jotka molemmat sopivat toimijuuden tarkasteluun. Tutkimuksen mukaan lapsen etu on yleiskäsite, joka saa merkityksensä siinä kontekstissa, jossa sitä käytetään. Aineistossani lapsen etu oli läpileikkaava käsite ja se oli merkittävin tavoite lastensuojelulaissa olevaa asiakasmäärän rajausta koskevan säännöksen tarpeellisuudessa. Lapsen toimijuus saa muotonsa pääosin sosiaalityöntekijän toimijuuden kautta. Lapsen omaa toimijuutta on osallisuus ja siihen kuuluva mielipiteen ja näkemyksen tuottaminen kohtaamisissa sosiaalityöntekijän kanssa. Lapsen osallisuuden eri muotojen vahvistaminen on tutkimuksen mukaan pidettävä toiminnan keskiössä lapsen edun toteuttamiseksi.

Avainsanat: lapsen etu, toimijuus, lausunto, lastensuojelu, lastensuojelulaki, sosiaalityöntekijä, asiakasmäärän rajausta, diskurssianalyysi, laadullinen tutkimus

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi _x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi _x_

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	1
2. LAPSEN ETU LASTENSUOJELUSSA	5
2.1 Lasten suojelusta lastensuojelulaiksi	5
2.2. Mitä lapsen edulla tarkoitetaan lastensuojelussa	9
3. TOIMIJUUDEN NÄKÖKULMA	13
3.1 Toimijuus teoreettisena käsitteenä.....	13
3.2 Lastensuojelun sosiaalityöntekijän toimijuus.....	16
3.3 Lapsen toimijuus lastensuojelun asiakkaana	20
4. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	24
4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuksen aineisto	24
4.2 Tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi.....	27
4.3. Tutkimuksen eettisyys	30
5. LAPSEN ETU TOIMINNAN KESKIÖSSÄ	33
5.1 Lapsen edun ensisijaisuus.....	33
5.2 Lapsen toimijuus lausuntojen valossa	36
5.3 Sosiaalityöntekijät lastensuojelun toimijoina	45
6. POHDINTA.....	52
LÄHDELUETTELO	56

1. JOHDANTO

”Hallitus esittää kiristyvää vähimmäishenkilöstömitoitusta lastensuojeluun – lain myötä alalle tarvittaisiin satoja uusia työntekijöitä.” Tällä otsikolla Yle uutisoi 7.10.2021 verkkosivuillaan. Ja jatkoi artikkelissaan, että ”yhdeällä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä saisi olla vastuullaan enintään 35 lasta vuosina 2022 ja 2023 ja enintään 30 lasta vuodesta 2024 alkaen. Esityksen tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeuksien toteutumista lastensuojelussa sekä turvata lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun tavoitteiden toteutuminen.” Uutiseen oli lainattu Sosiaali- ja terveysministeriön (STM) tiedotetta, jonka mukaan tutkimustieto osoittaa, että lastensuojelun asiakkaana olevien lasten hyvinvointia ja osallisuuden kokemusta lisäävät työntekijöiden pysyvyys ja aika, joka työntekijöillä on käytettävissään kunkin lapsen asiassa. Henkilömitoituksella voidaan vähentää sosiaalityöntekijän työkuormitusta ja siten parantaa sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia perehtyä lapsen edun mukaisesti lapsen asioihin ja sosiaalityön tekemiseen. (<https://yle.fi/uutiset/3-12133581> /Käyty 8.8.2022.)

Lapset ja nuoret ovat saaneet poikkeuksellisen paljon tilaa hallitusohjelmissa ja poliittisen ohjauksen asiakirjoissa. Lapsiin kohdistuvan intensiivisen poliittisen kiinnostuksen on arveltu lapsuuden tutkimuksessa olevan yksi investointi tilanteessa, jossa valtion on huolehdittava kilpailukyvyystään kiristyvillä kansainvälisillä markkinoilla. Jatkuva taloudellisen tuottavuuden kasvattaminen edellyttää vallassa olevilta työvoimapolitiittisia strategioita, joilla tähdätään tulevaisuuteen. Lapsilta edellytetään sopivia käyttäytymismalleja. Myös lapsista ja heidän perheistään on alettu ajattelemaan uusin tavoin politiikassa, lapsuuden diskursseissa ja instituutioissa sekä lapsia koskevissa ammattikäytännöissä ja näiden kaikkien tutkimuksessa. (Satka & Alanen & Harrikari & Pekkarinen 2011, 11 ja 13.)

Tutkimusaihetta etsiessäni vastaan tuli SILE-hanke, joka on ajankohtaisuudellaan merkittävä tutkiessaan hiljaisten toimijoiden mahdollisuutta osallistua heitä koskevien lakien valmisteluun. SILE-hankkeen verkkosivujen mukaan SILE on Helsingin, Turun ja Lapin yliopiston, Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen ja Frisky Anjoy Oy:n yhteinen hanke, jossa työskentelee joukko yhteiskuntatieteilijöitä (sosiologia, sosiaalipolitiikka, politiikan tutkimus), oikeustieteilijöitä (oikeussosiologia, julkisoikeus) ja eläinten hyvinvointitutkijoita.

”SILE pyrkii edistämään vastuullista lainsäädäntöä, joka ottaa huomioon hiljaisten toimijoiden aseman, hyvinvoinnin ja oikeudet (SILE tulee sanoista silent agents affected by legislation). Hiljaisilla tarkoitamme kaikkia, jotka ovat syrjässä itseään koskevien lakien valmistelusta. SILE on kuitenkin kiinnostunut heistä, joiden elämään vaikutetaan laeilla erityisen voimallisesti ja joiden asema nostattaa herkästi ristiriitaisia jännitteitä: lastensuojelun piirissä olevat lapset ja nuoret, velka-, päihde- ja mielenterveysongelmien kanssa kamppailevat, vangit ja ulkomaalaistaustaiset ei-kansalaiset. Yleensä muut puhuvat heistä tai heidän puolestaan.” (<https://www.hiljaisettoimijat.fi/tutkimusryhma/> Käyty 22.9.2021.) SILE-hankkeen tutkimussuunnitelman mukaan tavoitteena hankkeessa on tunnistaa, kuinka hiljaisten toimijoiden asema, hyvinvointi ja oikeudet otetaan huomioon lainsäädäntöpolitiikassa. (Rantala ym. 2021, 2.)

Liittyen SILE-hankkeen tutkimussuunnitelman kuvaukseen, minua alkoi kiinnostaa, miten 1.1.2022 voimaan tulevan lastensuojelutyön henkilömitoitusta koskevassa lastensuojelulain (13.4.2007/417) 13 b §:n muuttamisen valmisteluaineistossa puhutaan lapsista ja millä tavalla tämä kyseinen henkilömitoitus on merkityksellistä lasten edun toteutumiseksi lastensuojelun asiakkaina. Hallituksen esityksen (HE 170/2021 vp) mukaan tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeuksien toteutumista lastensuojelussa sekä turvata lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun tavoitteiden toteutuminen. Tavoitteen saavuttamiseksi säädettävällä henkilöstömitoituksella vähennetään sosiaalityöntekijän työkuormitusta ja siten parannetaan sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia perehtyä lapsen asioihin ja sosiaalityön tekemiseen lapsen etua parhaalla mahdollisella tavalla toteuttaen.

Lait syntyvät usein monimutkaisen vuorovaikutusprosessin tuloksena, jossa lopulliseen lain sisältöön vaikuttavat erilaiset yhteiskunnalliset intressi- ja asiantuntijatahot sekä myös media. (Alvesalo & Ervasti 2006, 39.) Lait eivät ole itsestäänselvyksiä, vaan lakien sisällöstä voidaan käydä kovaakin poliittista kamppailua niiden valmisteluvaiheessa. (Rantala & Alasuutari 2021, 70.) Lailla on tarkoitus vaikuttaa yhteiskunnalliseen kehitykseen ja tai puuttumaan yhteiskunnassa ilmeneviin ongelmiin. Monien lakien ensisijaisena tarkoituksena on kohdistua viranomaisiin ja heidän toimintatapoihinsa. Mutta silloinkin, kun kohteena ovat viranomaiset, ulottuvat välilliset vaikutukset yleensä laajemmalle yhteiskuntaan. (Alvesalo & Ervasti 2006, 65.)

Lapsen edusta ja osallisuudesta sekä lainsäädännön valmisteluaineistoon pohjautuvaa tutkimusta ovat tehneet Kirsti Kurki Suonio (1999), Henna Pajulammi (2014), Ulla Tiililä (2007) ja Janne Autto (2012). Heistä lapsen etuun liittyvää tutkimusta on tehnyt Kirsti Kurki-Suonio (1999), joka on oikeusvertailevaa tutkimusta koskevassa väitöskirjassaan tutkinut lapsen etua kulttuurisena käsitteenä. Hänen tavoitteenaan on ollut tutkia lapsen etua kulttuurisidonnaisena oikeudellisena käsitteenä tarkastelemalla Kalifornian, Englannin, Saksan, Ruotsin ja Suomen lapsen huoltoa koskevissa ratkaisuisissa ilmeneviä tulkintoja lapselle parhaasta ratkaisuvaihtoehdoista ja näiden tulkintojen muutoksia. Ratkaisuvaihtoehdot ovat muodostuneet lapsen etua koskevan oikeusohjeen perusteella. Tutkimuksen lähtökohtana on ollut lapsen edun arvioiminen lapsia ja vanhempia koskevasta kulttuurista käsin. (Mt. 1999, 5, 8 ja 558.) Henna Pajulammi (2014, 3.) on tutkinut omassa väitöskirjassaan lapsen osallisuusoikeuksia, joilla hän on tarkoittanut sellaisia oikeusjärjestelmässä ilmeneviä säännöksiä, jotka eri tavoin turvaavat lapsen oikeutta osallistua itseään koskevien asioiden harkintaan ja ratkaisuun. Ulla Tiililä (2007, 13.) on tarkastellut tutkimuksessaan asiakirjoja, joilla myönnetään tai evätään kunnan järjestämää palvelua. Tutkimuskohteena hänellä on ollut Helsingin kaupungin sosiaalivirastossa laadittuja kuljetuspäätöksiä. Tavoitteena on ollut kuvata sitä, millaisia tekstejä päätökset ovat, ja selvittää, miksi ne ovat sellaisia kuin ovat. Janne Autto (2012) on puolestaan tutkinut väitöskirjassaan muun muassa, miten julkisten päätöksentekijöiden ja kansalaisten esittämät näkemykset asettuvat suhteessa toisiinsa. Tutkimuskohteena hänellä on ollut päivähoitojärjestelmä. Aineistona Autto on käyttänyt muun muassa päivähoitojärjestelmästä käytyjä eduskuntakeskusteluja. (Mt. 27, 185–186.)

Edellä mainitsemani tutkimukset liittyvät jollain tasolla omaan tutkimusaiheeseeni, koska niissä on ollut myös kyse lapsista ja/tai sosiaalipalveluista. En löytänyt kuitenkaan vastaavanlaista tutkimusta, jossa olisi tutkittu lasten oikeuksia ja etua käyttäen aineistona lainsäädännön valmisteluvaiheessa annettuja lausuntoja. On tärkeää tuoda esiin SILE-hankkeen kuvauksessa puhuttujen niin sanottujen hiljaisten toimijoiden asemaa, kun kuitenkin lastensuojelulaki nimenomaisesti koskee lapsia, joilla on erityinen suojelun ja tuen tarve.

Vaikka en ole millään tavalla mukana yllä mainitsemissani SILE-hankkeessa koen, että pro gradu-tutkimuksellani on hankkeeseen liittyvää yhtymäkohtaa. Käytän pro gradussani aineistona hallituksen esityksestä annettuja lausuntoja ja asiantuntijalausuntoja ja tarkastelen millä tavalla lapsen etu kuvataan lausunnoissa, millä tavalla siitä puhutaan lausunnoissa ja millaisiin toimijapositioneihin lapsia niissä asetellaan lapsen edun näkökulmasta. Väistämättä,

koska aineistossa on kyse sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärän rajauksesta, otan esiin myös sosiaalityöntekijöiden toimijuuden ja miten siitä puhutaan lausunnoissa ja yhdistyykö lasten ja sosiaalityöntekijöiden toimijuus jollain tavalla toisiinsa lapsen edun näkökulmasta.

Aineistoni löytyy eduskunnan ja lausuntopalvelu.fi -verkkosivustoilta. Tällöin minulla ei ole ollut tarvetta hakea tutkimuslupaa. Tutkimukseni kuuluu laadulliseen tutkimukseen. Aineiston analyysimenetelmänä minulla on diskurssianalyysi ja teoreettinen käsitteeni on toimijuus. Diskurssianalyysiä käytän sen laajassa merkityksessä keskittyen sen avulla etsimään aineistostani erilaisia toimijuuden diskursseja.

Lähden tutkielmassani kuvaamaan ensin lastensuojelun historiaa ja miten lapsen etu on muotoutunut lastensuojelun kehittymisen myötä. Jo lastensuojelun historiasta käy ilmi erilaisia diskursseja siitä, millä tavoilla lapsista on puhuttu ja millaisiin toimijapositioneihin heitä on aseteltu. Lapsuuden historiaan kuuluu osana lastensuojelun historia. Yhtensä vanhimmista yhteiskunnallisesti säädetyistä hyvinvointipoliittisista toimialoista onkin juuri lastensuojelu. Sillä on pitkä ja jännitteinen historia, joka kertoo siitä, miten turvattomuuteen ja ei-toivottuun käytökseen on suhtauduttu eri aikoina. Eri aikakausina ovat aineelliset, tiedolliset ja näkemykselliset resurssit ohjanneet ratkaisujen etsintää lasten ”huonohoitoisuuteen ja pahantapaisuuteen”. (Bardy 2013, 57–58.) Tästä on lähtenyt muovautumaan lapsen oikeudet ja lapsen edun käsite. Tämän jälkeen käyn läpi toimijuuden teoreettista käsitettä ja määrittelen, mitä on lapsen ja sosiaalityöntekijän toimijuudet. Lopuksi käyn läpi, miten heidän toimijuutensa tulevat esiin oman aineistoni valossa ja mikä merkitys lapsen edulla on tässä kontekstissa.

2. LAPSEN ETU LASTENSUOJELUSSA

2.1 Lasten suojelusta lastensuojelulainiksi

Timo Harrikarin (2019, 122) mukaan ei voida liikaa korostaa sitä, että modernin lastensuojelun synnyn perustelut ja kansallisten käytäntöjen perusta ovat olleet rikosoikeudessa. Eurooppalaiset kansallisvaltiot ovat 1800-luvulla alkaneet rikoslakiensa muokkaamisen yhteydessä siirtää lastensuojelutehtäviä yksityisiltä hyväntekeväisyysjärjestöiltä itselleen rikosoikeuden ennaltaehkäisevää tehtävää ennakoiden. Tällöin myös valtiollinen rikosoikeus ja filantrooppinen lastensuojelu ovat yhdistyneet. Suojelu- ja pakkokasvatuksesta on tullut valtioiden oma toimintakäytäntö. (Harrikari 2019, 163–164.)

Suomessa ensimmäinen lastensuojeluprosessi on käynnistynyt vuonna 1897, jolloin säätyvaltiopäivillä on alkanut keskustelu lasten pahatapaisuudesta ja rikollisuudesta. (Harrikari 2019, 166.) Senaatti on vuonna 1902 asettanut suojelukomitean, joka on määritellyt suojelukasvatuksen ”siveellisessä suhteessa laiminlyödyille, ruumiillisesti huonohoitoisille ja pahoinpidellyille sekä pahantapaisille lapsille yhteiskunnan puolesta annettavaksi erityiseksi suojelukseksi ja kasvatukseksi”. Suojelukomitean mietintö on valmistunut kaksiosaisena vuosina 1905–1906, joista ensimmäinen osa on käsittänyt varsinaisen mietinnön, ja toinen osa ehdotuksia hallinnollisiksi asetuksiksi. (Pulma 1987, 107–108.)

Suojelukomitea on muun muassa esittänyt, että jokaisessa kunnassa on tullut asettaa kasvatustaloutakunta, jonka on tullut johtaa paikallista suojelutoimintaa. (Harrikari 2019, 172.) Kasvatustaloutakunnan tehtäviin on kuulunut ensisijaisesti kotikasvatuksen tukeminen, kuten muun muassa tiedon välittäminen, koulunkäynnin edistäminen sekä perustaa lastentarhoja ja seimiä. Mikäli kehotukset ja jyrkimmät varoitukset eivät ole kotikasvatuksen opastuksen lisäksi olleet riittäviä, kasvatustaloutakunta on voinut päättää lapsen erottamisesta kodistaan. (Pulma 1987, 108.) Ensisijaisesti erottamisesta on tullut sopia vanhempien tai muun holhoojan kanssa kirjallisella sopimuksella, jonka myötä ”edusmiehenoikeus” on siirtynyt lautakunnalle, lukuun ottamatta omaisuuden hallintaa. Mikäli sopimukseen ei ole päästy, asia on tullut saattaa tuomioistuimen päätettäväksi. Lakiehdotukseen ovat sisältyneet myös säännökset valitusmahdollisuudesta valitusosoituksineen. Valitusosoituksen mukaan on 30 päivän aikana päätöksen tiedonsaannista tullut saattaa valitus senaatin talousosastolle. Jos

viivytys on ollut lapselle vaaraksi, päätös on voitu laittaa täytäntöön lautakunnan puheenjohtajan toimesta. (Harrikari 2019, 173.)

Suojelukomitean esityksen pohjalta ei kuitenkaan säädetty varsinaista lastensuojelulakia, koska sen pelättiin johtavan liian suuriin taloudellisiin sitoumuksiin. (Toikko 2005, 130 ja 144.) Seuraavan kerran varsinainen lasten julkisoikeudellista suojelulainsäädäntöä koskeva keskustelu suojelukomiteatyön jälkeen on alkanut valtiopäivillä vuonna 1909. Vuonna 1912 senaatti on antanut lainvalmistelukunnan tehtäväksi laatia ehdotus yleistä lastensuojelua koskevaksi asetukseksi. Lainvalmistelukunta on saanut ehdotuksensa valmiiksi vuonna 1914, jolloin lautakunta on myös lakkautettu. Seuraavan kerran eduskunta on kutsuttu koolle ensimmäisen maailmansodan syttymisen jälkeen vuonna 1917, eikä tehdyt lakialoitteet ole päätyneet lakiesityksiksi. Suojelukasvatusta on samaan aikaan organisoitu hallinnollisin järjestelyin. Vuoden 1922 köyhäinhuolitoissa on säädetty suojelukysymyksistä, mutta varsinainen lastensuojelulaki useiden poliittisten vaiheiden jälkeen on tullut voimaan vasta vuoden 1937 alussa. (Harrikari 2019, 175, 177, 178–179, 189 ja 205.)

Ensimmäinen lastensuojelulaki vuodelta 1936 mahdollisti lapsen sijoittamisen myös vastoin vanhempien tahtoa kodin ulkopuolelle, minkä vuoksi sitä voi perustellusti pitää huostaanotolaki. (Heinonen 2016, 244–245.) Huostaanottoa koskevat säännökset ovat ensimmäisessä lastensuojelulaissa (1936/52) mahdollistaneet ensimmäistä kertaa vanhempainvallan ja perheen autonomian syrjäyttämisen. Lainsäädännössä on otettu huomioon vanhempien oikeusturvaan liittyviä kysymyksiä, mutta lapsen etu tai oikeusturva eivät ole olleet mielenkiinnon kohteena. Koska lasta ei ole mielletty oikeussubjektiksi, hänen oikeusturvaansa ei ole kiinnitetty juurikaan huomiota. (Hakalehto 2016, 28.) Laki turvasikin muodollisesti lasten aseman, mutta ei asettanut esimerkiksi kuntia suurten taloudellisten haasteiden eteen. (Toikko 2005, 144.) Lasten asema oikeussubjektiksi on Suomessa muuttunut siten vasta kansainvälisten muutosten myötä.

Kansainliiton täysistunnossa vuonna 1924 hyväksytyn Geneven julistuksen mukaan ihmiskunnan ensisijaisen suojelun kohteena olivat lapset. Lapset olivat edelleen ensisijaisesti suojelun kohteena vuoden 1959 Yhdistyneiden kansakuntien lapsen oikeuksien julistuksessa, mutta ihmiskunnan katsottiin olevan samalla velvollinen antamaan heille parasta, mitä se pystyi tarjoamaan. Lapsen edun tuli olla tärkeimpänä näkökohtana lapsia koskevassa lainsäädännössä. (Kurki-Suonio 2000, 39.)

Suomessa lastensuojelulakia on haluttu uudistaa jo vuonna 1946 perustetun huolto-ohjelma-komitean jättämässä toivelistassa vuonna 1949, jonka jälkeen vuonna 1966 on esitetty uudestaan uutta lastensuojelulakia. Vuonna 1974 Lastensuojelun Keskusliitto on aloittanut hahmottaan lastensuojelun kokonaisuohjelmaa. Lastensuojelu on saanut samalla uuden kokonaisu-määritelmän, jonka mukaan lastensuojelu ei ollut enää sitä mitä viranomaiset ja järjestelmät ovat toteuttaneet, vaan yleistä yhteiskunnallista lapsipolitiikkaa. Lastensuojelulain uudistus on jälleen päättynyt, eikä erilliselle lastensuojelulaille ole nähty tarvetta. Erillislain tarve on noussut uudelleen esiin, kun YK:n kansainvälinen lapsen vuosi vuonna 1979 on nostanut lapsilainsäädännön kehittämisen jälleen esiin, ja muun muassa tasavallan presidentti ja eduskunta ovat esittäneet toivomuksensa lastensuojelulain uudistamisesta. Myös kansainväliset virtaukset ovat antaneet aiheita asian uudelleenarviointiin. Erillislakia painot-tanut tekijä on ollut myös lastensuojeluideologinen. Kun 1970-luvulla on korostettu lapsen oikeuksia, on 1980-luvun vaihteessa alettu pohtia lapsen etua. Käsitteen kehittäminen on tapahtunut osin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta kehitellyn lainsäädännön yhteydessä. (Pulma 1987, 234, 236, 243–244.)

Lapsen oikeuksien käsite on tullut lastensuojeluun toisaalta Yhdistyneiden kansakuntien lap-sen oikeuksien sopimukseen ja eri tavoin lakiin liittyvänä käsitteenä ja toisaalta lapsuuden sosiologian käyttämänä käsitteenä ja lähestymistapana. Nämä suuntaukset, jotka ovat vai-kuttaneet lapsuuden ymmärtämiseen ovat jossakin määrin päällekkäisiä tai ainakin rinnak-kaisia. Lasten oikeuksien kiinnittäminen ihmisoikeuksiin voidaan lapsuuden sosiologian nä-kökulmasta nähdä yhdenlaisena nykyajan lapsuuden representaationa, joka toisaalta on ris-tiriitainen, koska lapsille tarjotaan toisaalta toiminnan ja osallisuuden tilaa ja toisaalta suo-jelun tilaa. Suojeluoikeuksia painottamalla asetetaan lapsi helposti passiivisen uhrin ase-maan ja osallisuutta korostamalla taas sitoudutaan usein näkemykseen vain tietynlaisesta osallisuudesta. (Pösö 2012, 82–84.)

Lastensuojelu on Suomessa kohdannut 1970-luvun voimakkaan kaupungistumisen myötä aivan uudenlaisia ongelmia, jolloin kohtalaisesti aikaa kestänyt laki ei enää kyennyt riittä-västi ohjaamaan kuntia lastensuojelun toteuttamisessa. Vuoden 1983 lastensuojelulaki vas-tasi osaltaan muuttuneen yhteiskunnan haasteisiin, muuttaen samalla radikaalisti ajattelua ja toimintakäytäntöjä, kun lapsen edun ensisijaisuus nostettiin merkittävästi esiin. Kyseistä

lakia voidaankin pitää hyvin visionäärisenä lakina, jossa muun muassa lapsen etu nostettiin lastensuojelun keskeiseksi periaatteeksi. (Heinonen 2016, 244–245.)

Vuoden 1983 lastensuojelulaki (683/1983) on ollut edeltäjänsä lapsilähtöisempi ja rakennettu aikaisempaa selvemmin lapsen tarpeille. Lapsen etua ei ole sisällöllisesti määritelty, mutta laissa on edellytetty, että lapsen etua selvitettäessä on tullut ottaa lapsen iästä huolimatta huomioon lapsen omat toivomukset ja mielipide. Kuitenkaan lapsen edun sisältöä ei ole käsitetty yhtä laajaksi kuin se on ollut Suomessa vuonna 1991 voimaan tullessa lapsen oikeuksien sopimuksessa. (Hakalehto 2016, 29–30.)

Lastensuojelulakiin on 1990-luvulla tehty ainoastaan täydentäviä muutoksia. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioinnin vuonna 1991 jälkeen Suomi on sitoutunut noudattamaan ja edistämään oikeusjärjestelmässään lasten ihmisoikeusdoktriinia. Lisänsä tähän oikeusperustaisen lastensuojelulain vahvistamiseen, ja erityisesti lastensuojelun viranomaissääntelyyn on kiteytynyt 1.3.2000 voimaan tullut Suomen perustuslaki. Perusoikeusdoktriinia on alettu soveltaa lastensuojelun oikeussääntelyyn ja lastensuojelutyöhön 1990-luvun lopusta alkaen. (Harrikari 2019, 318–319.)

Lapsen oikeuksien sopimus merkitsi siirtymistä suppeassa merkityksessä olleesta lapsen suojelusta laajempaan lapsien oikeuksien suojaamiseen. Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsuus tuli nähdä ainutlaatuisena ajanjaksona, jolloin lapsi kehittyy ja jonka kuluessa lapsen oikeuksien loukkaukset voivat johtaa elämänpituisiin ylisukupolvisiin seurauksiin. Lasten hyvinvointien tuli olla prioriteeteissa ylimpänä. Jo ennen lapsen oikeuksien sopimusta on kansainvälinen yhteisö alkanut tunnistaa lapsen olevan kansainvälisen oikeuden objekti ja sopimus meni vielä tätä pidemmälle tunnustaen lapsen olevan aktiivinen oikeuksien haltija, jonka tulee voida vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. (Hakalehto-Wainio 2013, 27–28.)

Lapsen oikeuksien sopimus (SopS 59–60/1991), Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 18–19/1990) perusoikeusuudistus (SopS 969/1995) ja uusi perustuslaki (731/1999) ovat erityisesti edellyttäneet lastensuojelulain säännösten kokonaisvaltaista uudelleen arvioimista ja täsmentämistä. (Hakalehto 2016, 30.) Lastensuojelulain kokonaisuudista varten sosiaali- ja terveysministeriö on vuonna 2005 asettanut lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän, jonka mietintö on valmistunut vuonna 2006. Kokonaisuudistustyöryhmän tavoitteena on

ollut lastensuojelulain selkiyttäminen ja uudistaminen siten, että lastensuojelu toimii asiakaslähtöisesti ja sen toimeenpanossa esiintyy mahdollisimman vähän tulkintaongelmia ja tilanteita, joissa lapsen etu jää huomaamatta. (Harrikari 2019, 328–330 ja 332.)

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa on määritelty lapsen edusta siten, että lasten asioita hoidettaessa on kaikessa viranomaistoiminnassa mukaan lukien lainsäädännön kuin ratkaisutoiminnankin ensisijaisena päämääränä oltava lapsen etu, joka ei ole kuitenkaan sama kuin lapsen tahto. Viranomaisten lisäksi on lapsen edun ensisijaisuuden tavoite asetettu myös yksityiselle sosiaalihuollolle. (Kurki-Suonio 2000, 39.) Suomessa lapsen etu tuli keskeiseksi lapsen huoltoa koskevan asian ratkaisukriteeriksi vuoden 1929 avioliittolain yhteydessä. Nykyisin lapsen etu on otettava huomioon johtavana tulkintaperiaatteena kaikissa lapsioikeudellisissa ratkaisuissa. (Kurki-Suonio 1999, 4 ja 552 & Pajulammi 2014, 181.)

2.2. Mitä lapsen edulla tarkoitetaan lastensuojelussa

Lapsen etu on yksi nykylastensuojelun ydinkäsitteitä, mutta sillä ei ole teoreettista pohjaa. Sitä joudutaan tulkitsemaan ja puntaroimaan yksittäisten ihmisten erilaisissa ja muuttuvissa tilanteissa. (Pösö 2012, 76.) Mahkosen (1991, 152) mukaan lapsen edun käsitteessä on kyse vain yhdestä abstraktiosta, jolla ei ole tarkkarajaista sisältöä eikä sitä voi laittaa osiin. Kuten muut periaatteet, lapsen etu voi toteutua vain kokonaisuudessaan eli niin kodissa, kunnassa kuin valtiossa. Lapsen etua on verrattu taiteeseen, ja kuten taidekaan ei koostu jostain yksityiskohdista, vaan yksityiskohtien summasta eli ykseydestä. Myös kansainväliset sopimukset ovat enemmän tavoitteellisia ohjelmajulistuksia kuin sopimuksia, koska ne eivät sisällä tiukkoja sopimusvelvoitteita tai sanktioita.

Lastensuojeluinstituution perustarkoituksena on suojella lapsia kaltoinkohtelulta. Lastensuojelun tärkein lähtökohta on suojaamistehtävään ensisijaisesti liittyvä lapsen edun mukainen harkintadoktriini. YK:n lapsen oikeuksien komitean kannanotoissa on korostettu lapsen osallisuuden merkitystä lapsen etua koskevien harkintojen yhteydessä. Lapsen etu ei voi täysimääräisesti toteutua, ellei lapsi ole mukana itseään koskevan asian käsittelyssä. Lapsen edun ja lapsen osallisuuden välinen yhteys on luettavissa myös lastensuojelua koskevassa lainsäädännössä ja oikeuskirjallisuudessa. (Pajulammi 2014, 401–402.)

Lapsen etu on lapsen oikeuksien komitean mukaan kolmiosainen käsite, joka pitää sisällään lapsen edun aineellisena oikeutena, perustavanlaatuisena tulkintaperiaatteena ja menettelysääntönä. Näistä aineellinen oikeus tarkoittaa sitä, että lapsella on oikeus saada etunsa arvioiduksi ja otetuksi ensisijaisesti huomioon tehtäessä lasta koskevia päätöksiä. Perustavanlaatuinen lapsen etu tarkoittaa puolestaan sitä, että jos lain säännöstä voidaan tulkita useammalla kuin yhdellä tavalla, on valittava lapsen etua tehokkaimmin palveleva tulkintavaihtoehto. Menettelysääntö taas tarkoittaa tilanteita, kun tehdään lasta tai lapsia koskevia päätöksiä, on aina arvioitava päätöksen mahdollisia kielteisiä tai myönteisiä vaikutuksia kyseiseen lapseen tai lapsiin. Lapsen etu määritelläänkin kussakin yksittäistapauksessa erikseen, ja sen määrittelyyn voidaan hakea johtoa perusoikeuksista, lasten oikeuksia koskevista sopimuksista, laeista, lakien esityksistä ja kirjallisuudesta. Komitean mukaan lapsen edun ensisijaisuus tulisi ottaa huomioon kaikissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa päätöksissä. Myös ratkaisujen tulisi perustua lapsen edun periaatteelle. (Nyrhinen 2016, 71–72 & Pajulampi 2014, 184.)

Lapsen etu on otettu keskeisenä esiin myös asiakasmäärän rajausta koskevan lastensuojelulain 13 b §:n 2 momenttia koskevassa hallituksen esityksessä olevissa perusteluissa. Lapsen edun käsitteen voisi ajatella läpäisseen ainakin lastensuojelulain muutoksia koskevassa päätöksenteossa. On helppo todeta eri yhteyksissä, että on otettava huomioon lapsen etu, mutta sen määrittely, mitä sillä tulisi tarkoittaa, onkin jokaisessa tilanteessa määritettävä erikseen.

Lapsen oikeuden käsite eroaa lapsen edun käsitteestä. Lasten oikeuksien käsite liitetään yleensä ihmisoikeuksiin. Ymmärrys siitä, että lasten oikeudet ovat ihmisoikeudellisia periaatteita ja kysymyksiä on vakiintunut suomalaiseen lastensuojeluun lainsäädännön kautta. Moraalifilosofiassa lapsuutta ja oikeuksia on käsitelty pitkään. Lasten oikeuksien historia on merkittävästi pitempi kuin kyseisestä aiheesta tehdyt globaalit julkilausumat tai kansalliset lait antavat olettaa. Lapsen edulle ja lapsen oikeuksille on olennaista, että niiden sisältö avautuu moneen suuntaan, eikä niille ole erityisen tarkkaa, tilanteesta toiseen siirtyvää ydinsisältöä. Ne ovat enemmän tarkasteluille suuntaa näyttäviä kuin yksittäisiä päätöksenteko- ja ratkaisutilanteita kiistattomalla sisällöllä ohjaavia käsitteitä. (Pösö 2012, 82 ja 88.)

Bengt Sandin ja Gunilla Halldén (2003) ovat esittäneet, että lapsen etu toimii parhaiten yhteiskunnallisen politiikan ja päätöksenteon periaatteena ja silloinkin sen tehtävänä on

ensisijaisesti moraalinen ja retorinen. Käsitteen yleisyyttä ja erottelukyvyn puutetta on arvosteltu myös silloin, kun sitä on sovellettu yksilökohtaisissa lastensuojelun ratkaisuisissa. Lapsen edun käsitteellä voidaan ennemminkin ohjata katsomisen, toiminnan ja päätöksenteon orientaatioon kuin määrittää itse päätöksenteon sisältöä. (Pösö 2012, 81.)

Vaikka lapsen etu on lapsioikeuden periaatteista tärkein, voidaan sitä samalla pitää ongelmallisimpana, koska lapsen etuun vetoamalla voidaan samassa tapauksessa perustella useita ja toisiinsa nähden vastakkaisia lopputuloksia. Lapsen etua voidaan käyttää myös väärin jonkin erityisen intressin tai vanhempien edun tai organisaation nimissä. Konkreettisesti lapsen etuun liittyvässä harkintatilanteessa vaikuttavat enimmäkseen erilaiset ulko-oikeudelliset osatekijät, kuten lapsen perheen taloudelliset olot, koulunkäynti, asumisympäristö ja ihmissuhteet. Lapsen etu saa oikeudellisessa ratkaisuharkinnassa sisältönsä tuomarin, sosiaalityöntekijän tai muiden aikuisten myötävaikutuksella, jolloin on aina riski siitä, että lapsen kokonaistilanne jää vähemmälle huomiolle. Lapsen etu ei saa olla päälle liimattu periaate, vaan tavoite, johon tulee harkinnan päätteeksi päätyä. Lapsen edulla on iso symbolinen viesti, koska sen myötä lapsen erityinen asema yhteiskunnassa voidaan tunnistaa ja ilman lapsen edun periaatetta lapsen intressit voivat hukkua prosessien muihin kiemuroihin. (Pajulammi 2014, 195–198.)

Lapsen edun ja oikeuden sisällöllisestä epätarkkuudesta, liikkuvuudesta ja limittäisyydestä huolimatta niiden käyttöön velvoitetaan juridis-hallinnollisesti. (Pösö 2012, 88.) Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että jokaiselle lastensuojeluasiakkaana olevalle lapselle on nimettävä hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä, jolla on erityinen vastuu lapsen edun toteutumisesta ja lapselle kuuluvien oikeuksien toteutumisesta. (Räty 2019, 71–72.) Lastensuojelun sosiaalityöntekijä on vastuussa hänen asiakkaakseen nimetyn lapsen arjen kokonaisuuden hahmottamisesta, lastensuojelun koordinoinnista ja lapsen hyvinvoinnin turvaamisesta. (Kaikko & Friis 2013, 110.)

Lasta on lisäksi tavattava henkilökohtaisesti. Tarvittaessa lapselle on varattava mahdollisuus henkilökohtaiseen keskusteluun ja mielipiteiden vaihtoon ilman lapselle läheisten henkilöiden tai ulkopuolisten henkilöiden läsnäoloa. Tapaamiset on toteutettava lapsen ehdoilla. Tapaamisissa voi olla kysymys lapsen mielipiteen tai käsityksen selvittämisestä tai lapsen olosuhteiden arvioimisesta. (Räty 2019, 246.) Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee myös huolehtia siitä, että lapsen etu tulee huomioiduksi lastensuojeluprosessin kaikissa vaiheissa.

Hän lisäksi vastaa siitä, että lastensuojelutoimenpiteet toteutetaan asiakassuunnitelmaan kirjatulla tavalla ja kiireellisten toimenpiteiden toteuttamisesta. Sosiaalityöntekijä myös valmistelee lapsen ja perheen yksityisyyteen puuttuvia asioita päätöksentekoa varten. (Heinonen & Sinko 2013, 121–122.)

Asiakassuunnitelman laatiminen yhdessä lapsen ja hänen vanhempiensa tai huoltajiensa kanssa on tärkeä työkalu, johon kirjatut palvelut ja toiminnan tavoitteet tulevat sovituksi ja niiden toteutumista on tällöin mahdollista seurata. Tämä samalla sitoo myös sosiaalityöntekijää palvelujen järjestämiseksi ja vahvistaa osaltaan lapsen edun toteutumista. Samalla, mikäli sosiaalityöntekijän vaihtuu, on uudella työntekijällä mahdollisuus saada tieto siitä, mitä lapsen asiassa on sovittu tehtävän ja seurata miten tavoitteet toteutuvat. Lastensuojelun tavoitteena on myös osaltaan tehdä itsensä tarpeettomaksi, minkä vuoksi aktiivinen työ lapsen asioissa on tavoiteltavaa.

3. TOIMIJUUDEN NÄKÖKULMA

3.1 Toimijuus teoreettisena käsitteenä

Toimijuus käsitteenä voidaan määrittää yksilön ja yhteiskunnallisten instituutioiden, rakenteiden, yhteisöjen sekä niihin liittyvien kulttuuristen normisen, sääntöjen ja odotusten väliin suhteeseen. Toimijuus rakentuu ennen kaikkea vuorovaikutuksellisessa toiminnassa. Toimijuuden ymmärtämisen lähtökohtana onkin ajatus siitä, että toimijuus voi muotoutua vain sosiaalisessa kanssakäymisessä ja keskinäisten riippuvuuksien vallitessa. (Juvonen 2013, 330–331.) Tällöin kiinnitetään myös huomio siihen, onko toimijalla mahdollisuus tehdä haluamansa, saada aikaan jokin tapahtuma tai lopputulos. Toimimisen mahdollisuuksien vaikuttavat itse toimija, toimimisen yhteys ja muut toimijat. Toimijuutta on niin yksilöllä kuin yhteisöillä, joihin voidaan viitata eri asiayhteyksissä. (Hokkanen 2013, 60.)

Erilaisista tutkimuserinteistä johtuvia toimijuuden käsitteellistyksiä yhdistää myös ajatus yksilön toiminnan ja tekojen muutoskyvystä ja vaikutuksesta suhteessa ympäröivään maailmaan. Toimijuutta voi lähestyä tilana, jota laajentavat sosiaalisissa konteksteissa vallitsevat rakenteet. Nämä rakenteet saattavat piilossa ohjata toimintaa, rajata toimintamahdollisuuksia, pakottaa toimimaan tietyllä tavalla tai alistaa toimimattomuuteen. Toimijuuden on huomattu tarkoittavan eri asioita erilaisissa yhteyksissä. Kaikki yhteisöt tai ympäristöt eivät mahdollista samanlaisia toimijuuden mahdollisuuksia eikä ihmisillä ole samanlaista vaikutusvaltaa kaikissa toimintaympäristöissä. Eri ihmisryhmillä ja ihmisillä on myös eri tavalla liikkumavaraa yhteiskunnallisilla kentillä kuin toisilla. Toimijuuden mahdollisuudet ja vaatimukset rakentuvat ympäröivissä sosiaalisissa konteksteissa aina erilaisiksi. Myös yhteiskunnan toimintakentillä vaadittaviin toimijuuden resursseihin pääsyä säätelevät ja rajoittavat sen hetkiset sosiaaliset ja institutionaaliset valtarakenteet. (Toiviainen 2019, 38.)

Lasten kohdalla on varmasti selvää, ettei heillä ole samanlaisia toimintamahdollisuuksia kuin aikuisilla. Tämä johtuu jo ihan siitä, että tietyissä toimintaympyröissä vaaditaan osallistumiseen täysi-ikäisyyttä. Miten pienempi lapsi on kyseessä, sitä vähemmän hänellä on mahdollisuus vaikuttaa ympäröivään maailmaan. Toisaalta mitä vanhemmaksi lapsi kasvaa, sitä enemmän hänellä on myös vastuuta omassa toiminnassaan muihin nähden. Myös aikuisilla on erilaiset resurssit, jotka rajoittavat ja säätelevät heidän toimintamahdollisuuksiaan

eri toimintaympyröissä, vaikka liittyen omaan ammattiinsa. Esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityöntekijälle on laissa suotu hyvin laajat toimintamahdollisuudet ja velvollisuudet, joita hänellä on oikeus ja velvollisuus käyttää. Myös hänen toimintaympäristönsä voi olla laaja suhteessa muihin ammattiryhmiin.

Toimintaedellytyksillä tarkoitetaan niitä yksilön toiminnan rajoja ja mahdollisuuksia, joita yksilölle asetetaan ympäröivässä todellisuudessa. Nämä ulkoiset rajat ja mahdollisuudet voivat muodostua sukupuolen, iän, fyysisten ominaisuuksien, sosioekonomisen aseman tai asuinpaikan perusteella, ja ne liittyvät tiiviisti yhteisöihin. Yksilön ulkoinen elämysmaailma rakentuu ulkoisista toimintaedellytyksistä ja määritelmistä. Ulkoisilla määrittelyillä tarkoitetaan niitä määritelmiä, mutta myös toimenpiteitä, joita yksilöön kohdistetaan ja liitetään yhteisön jäsenien taholta. Ulkoisen elämysmaailman rakenteellisen tason käsittäessä ne rajat sekä normit ja arvot, jotka luovat toiminnan tason, käsittää se ympäröivien toimijoiden kohtaamisiin liittyvät suhteet. Oleellista yksilön ja yhteisön suhteessa on se, miten yhteisö suhtautuu yksilöön ja se, miten yksilö käyttäytyy yhteisön jäsenenä. Yksilön sisäisessä määrittelyssä, viitataan siihen, millainen käsitys yksilöllä on itsestään ja omasta toimintapositionaan. Sisäisten määrittelyiden katsotaan olevan muuttuvassa ja aktiivisessa vuorovaikutuksessa ympäristöstä saadun palautteen kanssa, kuitenkin niin, että yksilön kyky vastustaa toisilta saatua palautetta vaihtelee huomattavasti. (Pekkarinen 2014, 224–226.)

Toimijuuden sisäiseen puoleen sisältyy olennaisesti ajatus henkilön itsenäisyydestä, riippumattomuudesta ja autenttisuudesta, jotka eivät kuitenkaan sulje pois ihmisen riippuvuutta toisista ihmisistä. Asiakastyössä ei voida aina pitää ihmisen itsemääräämisoikeutta rajoittamattomana, koska ammatillisen auttamistyön lähtökohdat eivät aina palaudu pelkästään asiakkaan toiveisiin ja arvoihin. Myös tiettyjen yhteiskunnallisten tehtävien toteuttaminen saattaa liittyä asiakkaan autonomian rajoittamiseen. (Juvonen 2013, 331–332.)

Asiakkaan itsemääräämisoikeus on rajoitettua sosiaalityön kentillä erityisesti lastensuojelussa, jossa valinnan mahdollisuus ei ole yhtä laajaa, kuten aikuissosiaalityössä, jossa esimerkiksi asiakas voi kieltäytyä osallistumasta hänelle tarjottuun toimintaan, vaikka se rajoitaisi hänelle maksettavaa perustoimeentulotukeaan hetkellisesti. Lastensuojelussa lapsen vanhemman ja lapsen on suostuttava avohuollon palveluihin, mikäli ei halua joutua tilanteeseen, jossa joudutaan harkitsemaan lapsen sijoittamista. Lastensuojeluun liittyy myös rajoitustoimia, joihin sosiaalityöntekijä voi velvoittaa lain nojalla. Lastensuojelun

sosiaalityöntekijällä onkin huomattava määrä valtaa puuttua ihmisen perusoikeuksiin tavalla, jota ei ole edes poliisiviranomaisella. Tämä voi olla myös yhtenä syynä, miksi lastensuojelulain säädöksiä on toistuvasti tarkennettu.

Toimijuudelle on ominaista yksilön tietoinen tuntemus omasta toimijuudestaan. Toimijuuden tunne kuvastaa sitä, että miten ihmiset kokevat kykenevänsä vaikuttamaan tilanteisiin, toimintaan, tapahtumiin, omaan elämäänsä tai muihin ihmisiin. Toimijuudella on myös yhteys tunteeseen ihmisen sosiaalisesta arvosta. Auttamistyössä asiakkaan toimijuuden toteutuminen vaatii paljon enemmän kuin vain asiakkaan kuulemista. Toimijuuden toteutuminen on asiakkaan sitoutumista tai osallisuutta toiminnassaan tai jopa asiakkaan asiakasohjautuvuutta. (Tuominen 2021, 102.)

Sosiaalityössä ja erityisesti lastensuojelun sosiaalityössä on käytössä monitoimijuus, jota voi kuvata myös käsitteillä yhteistoimijuus tai rajakohde. Muiden toimijuuden tunnustamisen edellytyksenä on kaikilta toimijoilta heidän näkemyksiensä avoin kohtaaminen. Rajojen ylittäminen edellyttää yhteisiä konkreettisia toimia sekä siirtymistä toisen ”reviirille”, eikä pelkästään yhteisiä kokoustamisia, joissa jokainen asiantuntija esittää vuorollaan oman ja ammatillisen viiteryhmänsä näkemyksen. Rajojen ylittäminen sisältää myös yhteisiä kokeiluja ja yhteisiin hankkeisiin osallistumista. Monitoimijaisessa työssä on asiantuntijoiden lisäksi myös asiakkaat. Työntekijöillä on tietämys ja osaaminen omasta substanssistaan ja asiakkailla asiantuntijuus omasta elämästään. Asiantuntijoiden tulisikin tukea tällaisissa tilanteissa monitoimijuutta. Asiakastilanne rakentuu aina vuorovaikutukselle asiantuntijan ja asiakkaan välillä. (Alho 2021, 80–82.)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijä toimii monessa eri verkostossa asiakkaana olevan lapsen asioiden hoitamisessa. Monitoimijaisessa asiakastyössä asiakas otetaan vahvemmin mukaan ja hänen asiantuntijuuttaan omasta elämästään pidetään merkityksellisenä. Monitoimijuus myös mahdollistaa tilanteen, jossa verkoston jäsenet pysyvät tietoisena mitä palveluja asiakas saa ja miten eri toimijat voivat tukea toistensa työtehtävää. Monitoimijuudessa on oltava vahva asiantuntijuus omasta työstään ja osaamisestaan. Myös lapsiasiakkailla on oma toimijuutensa, jonka merkitys kasvaa iän myötä yhä suuremmaksi eli vastuu omasta roolistaan lastensuojeluprosessissa. Tämä edellyttää, että hänelle annetaan tieto oman toimijuutensa merkityksestä ja mitä häneltä voidaan edellyttää.

3.2 Lastensuojelun sosiaalityöntekijän toimijuus

Toimintaympäristö muodostuu tietyistä organisaatioista työntekijöineen. Toimintaympäristöllä on tavoitteita ja niihin liittyviä tehtäviä. Sosiaalityöntekijät toimivat aina jossain tietyssä organisatorisesti määritellyssä toimintaympäristön paikassa. Tällöin paikka on organisaatioon sidottu työtehtävä esimerkiksi lastensuojelun työpaikka, jossa on sosiaalityöntekijän työtehtävä. Toimintaympäristöissä muodostuu tietyntyyppisiä, toistuvien toiminta- ja vuorovaikutuskäytäntöjen johdosta suhteellisen vakiintuneita asiakas- ja yhteistyöprosessin toimintakäytäntöjä ja käytäntömalleja. (Vaininen 2011, 42.)

Kun lastensuojelua tutkitaan käytäntöjen näkökulmasta, kiinnittyy huomio siihen, miten näissä käytännöissä ihmiset, etenkin lastensuojelun ammattilaiset, ajattelevat toimintansa kohteen ja itsensä toimijoina. Lastensuojelutyössä vaikuttavat erilaiset ideologiset, lainsäädännölliset ja taloudelliset käytännöt. Nämä erilaiset käytännöt ohjaavat tietyllä tavoin työntekijöitä hahmottamaan työnsä ja itsensä toimijana. Lastensuojelutyön tekemiseen vaikuttavat myös useat erilaiset työntekijöiden omaksumat työkäytännöt, jotka ohjaavat asiakkaiden kohtaamista, heidän asioidensa käsittelemistä ja heille tarjottavia palveluja. Käytännöt määrittävät, miten lastensuojelun työntekijät hahmottavat asiakkaansa, ja heille tarjottavien palvelujen merkityksen sekä oman asemansa suojeluvallan käyttäjinä, jolloin se samalla muokkaa asiakkaiden käsitystä itsestään ja omasta elämäntilanteestaan. Tällöin lastensuojelun käytännöt voivat muokata samalla asiakkaiden toimijuutta. (Alhanen 2014, 23.)

Asiakkaan toimijuus syntyy pysyvässä ja tutussa asiakassuhteessa, jossa työntekijä on aidosti kiinnostunut asiakkaan asiasta. (Tuominen 2021, 113.) Asiakkaan toimijuutta voidaan tukea avoimella, perusteellisella asiakkaan tilannetta koskevalla selvitystyöllä ja erittelyllä, ongelmien jäsentelyllä ja selvittämisellä sekä työskentelyn prosessuaalisella kokonaisuuden hahmottamisella. Organisaation ja sen toimintatapojen soveltamisen tulee mahdollisuuksien mukaan palvella näitä toimia. (Rostila & Vinnurva 2013, 216.)

Sosiaalityöntekijän toimijaposition viittaa työntekijän asemoitumiseen suhteessa hänen asiakkaaseensa ja koko ympäröivään toimijaverkostoon. Ydinkysymys koskee nimenomaan työntekijän ja asiakkaan välistä suhdetta. Erittäin tärkeä toimijapositionien näkökulmasta on vuorovaikutuksessa rakentuva suhde, jossa on kysymys identiteeteistä ja niitä koskevista neuvotteluista sekä sosiaalisten ongelmien tulkintatyöstä. Toimijapositioneja määrittävät

rakenteelliset ja tilannekohtaiset tekijät, josta edellä mainitut liittyvät lainsäädäntöön ja palvelujen organisointiin. On tärkeä huomata, että toimijapositiot eivät esiinny puhtaina ja erillisinä tyyppeinä, vaan ne ilmenevät usein päällekkäisinä ja jatkuvasti uudelleen muotoutuvina. (Perttula 2021, 90.)

Lastensuojelussa tämä tulee esiin täysi-ikäisyyttä lähestyvien nuorten kanssa, joilla voidaan jo edellyttää osallisuutta sellaisessa toiminnassa, joka on kyseisen lapsen/nuoren edun mukaista toimintaa. Mitä vanhemmasta lapsesta on kyse, sitä enemmän hänen omaa toimijuuttaan voidaan vahvistaa. Myös vanhemman toimijuuden vahvistaminen vaikuttaa välillisesti oman lapsensa edun toteutumiseen turvallisella ja tasapainoisella arjella.

Sosiaalityöntekijän toimijapositio viittaa työntekijän asemoitumiseen suhteessa ympäröivään toimijaverkoston ja omaan asiakkaaseensa. Ydinkysymys toimijapositiossa koskee työntekijän ja asiakkaan välistä suhdetta. Tällöin on tärkeää vuorovaikutuksessa rakentuva suhde, jossa on kyse identiteeteistä ja niitä koskevista neuvotteluista sekä sosiaalisten ongelmien tulkintaa koskevasta työstä. Toimijapositioita määrittävät tilannekohtaisten tekijöiden lisäksi rakenteelliset tekijät. Rakenteelliset tekijät ovat yhteydessä lainsäädäntöön ja palveluiden organisointiin. Sosiaalityöntekijän toimintaposition vaikuttavat niitä hallitsevat diskursiiviset toimintakontekstit, joissa on kyse eri tilanteita määrittävistä näkökulmista ja asioiden problematisoinnin tavoista. Diskursiiviset toimintayhteydet konkretisoituvat toiminnallisina systeemeinä ja auttamista jäsentävinä suhdeverkostoina, joiden luonteelle on ratkaisevaa, mikä toimija- tai asiantuntijataho on hallitsevassa asemassa tilanteen määrittelyssä. Eri vaiheissa auttamisprosessia voi painopiste siirtyä diskursiivisesta toimintakontekstista toiseen, jolloin voi seuraamuksena olla jännitteitä, mikäli tilanteen määrittelystä ja suositellusta toimenpiteistä esitetään ristiriitaisia näkemyksiä. (Perttula 2021, 90–91.)

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee tehdä päätöksiä, joihin lastensuojelulaki sekä oikeuttaa että velvoittaa. Asiakastyössä puututaankin ihmisten yksityisyyteen. Lastensuojeluun kuuluu monimutkaiset ja monipuoliset sosiaalityön alueet sekä viranomaistyönä valmisteltavat ja tehtävät päätökset. Lastensuojelulla ei kuitenkaan ole oikeutta puuttua perheen yksityisyyteen eikä vanhempien tapaan kasvattaa lastaan, ellei lapsen etu ole vaarantunut tai vanhemmat hakevat itse apua. Lastensuojelun päätehtävänä on tällöinkin arvioida lapsen etua ja toteuttaa sitä. (Kananoja 2007, 136–137.)

Lapsen edun mukainen lastensuojelu on vaikuttavaa ja tuloksellista. Lastensuojelun on perustuttava mahdollisimman pitkälle sosiaalityöntekijän ja asiakkaan yhteiseen suunnitteluun. Lastensuojeluprosessia on johdettava niin, että lapsen tarpeisiin kyetään vastaamaan ja tilanteeseen saadaan aikaan tavoiteltu muutos. Lapsen oikeuksien ja edun toteutuminen lastensuojelussa vaatii erityisesti sosiaalityöntekijältä hyvää prosessin ammatillista johtamista. (Nyrhinen 2016, 90–91 ja 96.)

Sosiaalityöntekijän tulee kyetä suunnitella, ohjata, ja arvioida työprosessia sekä ohjata entistä selkeämmin lastensuojelun verkostoja. Hänen tulee omata vahva sisällöllinen asiantuntemus ja taito toimia asiantuntijatiimin ohjaajana muiden osaamista hyödyntäen. Lisäksi hänen tulee ymmärtää oman osaamisensa rajat. Lastensuojelun asiakasperheen ympärillä onkin usein laaja toimijajoukko, jonka yhteisenä tavoitteena on lapsen ja koko perheen auttaminen. Lapsen etu yhteisenä tavoitteena saattaa kuitenkin hajaantua osiin tai siitä alkaa löytyä erilaisia painotuksia, jotka alkavat mennä eri suuntiin. Tällöin voi olla perusteltua, että kaikki vuorovaikutus tapahtuu sosiaalityöntekijän välityksellä, jos se on resurssinäkökulmasta perusteltua. Sosiaalityöntekijä prosessin johtajana joutuu tekemään arviota siitä, kuka tai ketkä milloinkin ja millä intensiteetillä tekee lastensuojelutyötä asiakasperheen kanssa. Joskus voi olla asiakkaan ja työntekijöiden edun kannalta parasta, että sosiaalityöntekijä toimii lastensuojeluprosessissa etäämmältä vain ohjaten lastensuojelun lähityöntekijöitä, kuten esimerkiksi perhetyöntekijöitä. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on toimia lapsen edun, oikeuksien ja osallisuuden asiantuntijana, jotta työ koituu lapsen parhaaksi. (Bardy 2013, 126 ja 129.)

Tällainen tilanne voi olla silloin, jos asiakasperheen ja sosiaalityöntekijän välillä ei ole syystä tai toisesta luottamusta. Luottamuksellinen suhde voi olla lapsen ja sosiaalityöntekijän välillä, mutta sitä ei ole lapsen vanhempien kanssa. Luottamus voi puuttua myös lapsen ja hänen sosiaalityöntekijänsä kanssa. Tällöin paras toimija voi olla perhetyöntekijä tai tuki-perhe, jolla on luottamukselliset välit niin lapseen kuin tämän vanhempiin. Sosiaalityöntekijä jättäytyy tällöin vain palvelujen mahdollistajaksi. Sijoitetun lapsen kohdalla lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on korostunut vastuu olla prosessinjohtajana moniin eri suuntiin ja lapsen edun näkökulmasta arvioitava sitä, kuka tekee lastensuojelutyötä ja ketä lapsen verkostoon kuuluu ja millä intensiteetillä.

Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on lastensuojelulaista (Lastensuojelulaki 417/2007) tarkemmin ilmenevällä tavalla velvollisuus tavata lasta koko tämän

lastensuojeluasiakkuuden ajan henkilökohtaisesti ilman lapsen huoltajaa ja tarpeeksi usein asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjatulla tavalla. Lasta on tavattava myös silloin, kun hän sitä pyytää. Ilman lastensuojelun sosiaalityöntekijän henkilökohtaista kontaktia lapsen kanssa ei lastensuojelutyötä voi suunnitella eikä tehdä siihen liittyviä päätöksiä. Lapsen henkilökohtaisella tapaamisella sosiaalityöntekijällä on mahdollisuus saada lapsen oma kokemus ja mielipide selville ilman aikuisten välityksellä tapahtuvaa tulkintaa tai pahimmassa tapauksessa lapsen kokemuksen vääristymistä lapsen kokemuksesta, mielipiteistä tai toiveista. (Araneva 2016, 185.)

Lapsen näkemys perheen tilanteesta voi olla myös vastakkainen kuin lapsen vanhemmilla. Tämä vuoksi lapsen mielipiteen selvittäminen on merkityksellistä. Lapsen mielipiteen selvittäminen vahvistaa myös lapsen oman toimijuutensa kokemusta vaikuttaa itseään koskeviin asioihin.

Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävänä on johtaa yksittäisen lapsen asiakasprosessia, mutta kunnan tehtävänä on huolehtia riittävästä resurssista ja toimintaedellytyksistä, siten, että edellytyksen lapsen edun turvaamiseksi kunkin lapsen asiassa ovat olemassa. Haasteena ovat myös alueellista ja valtakunnallista päätöksentekoa ohjaavat resurssikysymykset. Kunnan toimielimen on huolehdittava ja varmistettava, että sosiaalityöntekijällä on mahdollisuudet suoriutua lakisääteisistä tehtävistään. Resurssien kohdentaminen on päätöksentekijöiden arvovalinta, jotka on viime kädessä ratkaistava lainsäädännöllä. (Nyrhinen 2016, 96 & Rätty 2019, 72.)

Lainsäädännöllä on nyt pyritty vastaamaan siitä, että lastensuojelun sosiaalityöntekijällä olisi mahdollisuus suoriutua lakisääteisestä tehtävästään. Resurssikysymys ei ratkea pelkästään lainsäädännöllä, jos työntekijöitä ei ole saatavilla riittävästi edes palkan avulla. Tällöin on lainsäädännöllä vastattava myös sosiaalityöntekijöiden koulutusmäärien lisäämiseen.

Liian suuri asiakasmäärä johtaa tilanteeseen, jossa sosiaalityöntekijät eivät kykene paneutumaan kunnolla tilanteisiin ja suunnittelemaan miten tilanteissa edetään. Se myös lisää kirjaamisia ja vähentää sosiaalityöntekijöiden mahdollisuutta olla yhteydessä perheisiin ja yhteistyötahoihin, jolloin tiedonkulku ei ole sujuvaa. Myös sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus ja ongelmat rekrytoinnissa voivat jopa vaarantaa asiakasturvallisuuden. Lastensuojelussa asiakasturvallisuus on erityisesti lapsen turvallisuuden varmistamista ja vahvistamista.

Sosiaalityöntekijän on toimittava lapsen kanssa vuorovaikutuksessa, lapsen etua valvoen ja lapsen puolella hänen asiaansa ja hyvinvointiaan hoitaen sekä edistäen. Sosiaalityöntekijän on toimittava siten, ettei hän toiminnallaan ainakaan heikennä lapsen tilannetta. Lastensuojelun asiakasturvallisuus on yhteydessä sosiaalityön laatuun ja vaikuttavuuteen. Lapsen asioista vastaavalla työntekijällä on keskeinen rooli ja vastuu huolehtia, että lapsen tilannetta seurataan, että toimenpiteet ja päätökset ovat lapsen edun mukaisia ja ettei lapsen turvallisuus vaarannu. Organisaation on kuitenkin osaltaan varmistettava ja edistettävä työn organisoitua, tietojärjestelmiä, riittäviä resursseja, kohtuullista asiakasmäärää sekä työntekijöiden osaamista. (Välimäki & Vornanen, Vanjusov & Hämäläinen 2021, 185–186.)

Organisaation on varmistettava asiakasturvallisuus myös työntekijöiden perehdyttämällä työtehtäviinsä. Myös tietojärjestelmien käyttämisen vaivattomuus edistää työn suorittamista turvallisesti niin työntekijän kuin asiakkaan näkökulmasta. Yhtenä osa-alueena asiakasturvallisuutta on työntekijöiden riittävä ja jatkuttava kouluttaminen.

3.3 Lapsen toimijuus lastensuojelun asiakkaana

Lapsia on tutkittu ja lasten kanssa on työskennelty pitkään, mutta noin 1990-luvulta lähtien on korostettu lasten näkökulmaa, jonka vuoksi lasten tutkiminen ja heidän kanssaan työskentely on ollut perusteltua. Näkökulmaa voidaan pitää vielä epätarkempana käsitteenä kuin lapsen etua tai lapsen oikeuksia. Taustalla on sekä sosiologian kiinnostus tarkastella lasta toimijana kuin yhteiskuntatieteellinen kiinnostus asianosaisten ”äänien” tavoittamisessa. Ammattikäytännöissä oli lisäksi herännyt kiinnostus asemoida toimintaa jonkun osapuolen näkökulmasta. Lastensuojelulaki on institutionalisoinut lasten näkemysten kuulemisen välttämättömyyden. Lapsen näkökulma kuuluu lähtökohtaisesti hänelle itselleen, mutta lapsen etua tulkita ja tulkitsevatkin muut kuin lapset itse. Lapsen näkökulmaa on myös kritisoitu. On muun muassa todettu, että lasten olosuhteet vaikuttavat siihen, miten heidän näkökulmaansa kuullaan, ymmärretään tai tavoitetaan. (Pösö 2012, 85–87.)

Kääriäinen (2006) on tarkastellut artikkelissaan lastensuojelun sosiaalityön asiakirjoissa esiintyviä lapsia heitä koskevan puheen, toiminnan ja kohtaamisen kuvausten kautta. Aineistonaan hänellä on ollut 20 lapsen asiakirjat, jotka on tallennettu 1990-luvun jälkipuoliskolla

erään pääkaupunkiseudulla olevan kunnan huostaanotettujen lasten ja heidän perheidensä asiakastietojärjestelmään. Asiakirja-aineistosta Kääriäinen on löytänyt lapsen, joka toimii aktiivisena subjektina ja tiedontuottajana. Lasten esiin kirjoittaminen on kuitenkin ollut marginaalisessa suhteessa suhteutettuna koko aineistoon. Lapsen puhe on päässyt mukaan asiakirjoihin, mutta ei ole saanut aikaan minkäänlaista dokumentoitua toimintaa. Vaikka lasta kuvataan toiminnan kohteena, voidaan Kääriäisen mukaan kuitenkin kysyä, että onko lapsi silloin aidosti läsnä. Lasten ja nuorten huomioon ottaminen lastensuojelun sosiaalityössä ei ole selvää ja jos lapsi ei tule nähdyksi tai pysyy niin sanotusti piiloasiakkaana ei silloin dokumenteistakaan voi löytää lasta. (Mt 2006, 45–46 ja 65.)

Sosiaalityön kehittämisteemoihin on kuulunut lasten osallisuuden ja kohtaamisen vahvistaminen. (Hurtig 2006, 191.) Osallisuus ei ole pelkästään hallinnollista, menetelmällistä tai teknistä, vaan se pitää sisällään käsityksen lapsesta yhteiskunnan ja inhimillisen yhteisön jäsenenä sekä yksilönä ja toimijana. (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 162.) Lisäksi se edellyttää tekoja, joissa annetaan mahdollisuus osallistua johonkin ja päästä jostakin osalliseksi. (Muukkonen 2013, 165.) Lasta osallistava työote ei rajoitu pelkästään lasten tapaamiseen ja huomioimiseen, vaan kyse on myös asenteesta, jossa lapset ovat erityisasemassa. Toimintamalleissa lapset nähdään toimijoina, eikä vain arvioinnin ja työskentelyn kohteena. (Hurtig 2006, 191–192.) Lapsiasiakkaankin toimijuus rakentuu pysyvässä ja tutussa asiakassuhteessa, jossa hänelle tulee tunne siitä, että työntekijä on aidosti kiinnostunut hänen asiastaan. Toimijuuden mahdollistamista on vaikea synnyttää ilman luottamusta, jolloin työntekijä hoitaa sovitut asiat, on auttavainen ja tukee asiakasta erilaisissa asioissa. (Tuominen 2021, 113.)

Yleisesti lapsen osallisuudella tarkoitetaan kommunikaatiota lapsen kanssa sekä hänen kuuntelemistaan, kuulemistaan ja kunnioittamistaan. Lapset voidaan nähdä osallisuuden kautta aktiivisina toimijoina heidän omaa elämäänsä koskevissa asioissa. Toimijuuden käsite voidaan yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa ymmärtää paikallisesti, ajallisesti ja sosiaalisesti rakentuneena ja samalla muuttavana tilana, johon vaikuttavat useat ympäröivät rakenteelliset ehdot. Lapsen oikeudet esiintyvät usein aikuisten velvollisuuksina. Oikeus osallistua ei ole sidottu biologiseen ikään, mutta osallisuus konkretisoituu eri tavoilla lapsen iän ja kehitystason mukaan. Osallisuuden oikeudellinen lähtökohta on lapsen oikeus ilmaista vapaasti näkemyksensä itseään koskevissa asioissa. Lapsen ei tarvitse erikseen osoittaa, että hän on kykenevä ilmaisemaan näkemyksiään. (Pajulammi 2013, 96–97 ja 102.)

Lasten osallisuus toteutuu monimutkaisissa ja ristiriitaisissa vallankäytön verkostoissa, joissa vaikuttavat niin lapset kuin heidän vanhempansa sekä aikuisasiantuntijat ja monet muut mahdollisesti erilaisine intresseineen ja tulkintoineen. Lapsen osallistumisessa on tärkeimpinä elementteinä aikuisten kanssa tapahtuva vuorovaikutus. Vuorovaikutustilanteissa työntekijä ja lapsi voivat molemmat yhdessä ja erikseen pohtia, mitä he vuorovaikutuksessa antavat ja mitä he vuorovaikutukselta haluavat. Lapsen tulisi tulla kuulluksi hänen omassa asiassaan myös niissä tilanteissa, kun hänen tietonsa on ristiriidassa aikuisten tiedon kanssa tai kun lapsi kertoo asiasta, jota aikuiset eivät pidä yhtä merkittävänä asiana kuin lapsi itse. Tällainen tilanne voi olla, kun lapsi kertoo koulukiusaamisesta, jota vanhempien ja ammattilaisten mielestä ei koulussa tapahdu. Lapsen osallistuttavuutta koettelee myös se, miten ammattilaisen tulee suhtautua tilanteeseen, jossa lapsi kertoo kotona tapahtuvasta väkivallasta, kun vanhemmat kertovat, ettei sellaista kotona tapahdu. Lapsen osallisuus tarkoittaa-kin hänen vahvaa asemaansa tiedon tuottajana ja sen vastaanottajana. Lasten ja nuorten osallisuutta koskeva keskustelu nostaa esiin yhden lastensuojelun keskeisistä jännitteistä, että tukeako lasten itsemääräämisoikeutta antamalla heille valtaa tehdä ratkaisuja vai suojellako sulkemalla heidät päätöksenteon ulkopuolelle. (Hotari & Oranen & Pösö 2013, 155–157.)

Vaikka lapsi ei halua käyttää osallistumis- tai kuulemisoikeuttaan, on hänellä silloinkin oikeus tietää, mistä työskentelyssä on kyse, ja että heillä on oikeus suojeluun, turvaan ja huolenpitoon. (Hurtig 2006, 191–192.) Huolimatta siitä, että lapsikeskeinen lastensuojelutyö kuuluu osaksi laadukasta lastensuojelutyötä, ei lapsen mielipiteen selvittäminen tai kuuleminen kuitenkaan ole tae sille, että toiminta osallistaa lasta on tai lapsikeskeistä. (Välimäki & Vornanen, Vanjusov & Hämäläinen 2021, 179.) Lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen on osa lastensuojeluprosessin menettelyä ja kuuluu osaksi sosiaalityöntekijän työtehtävien velvollisuuksista.

Lasten osallisuutta lastensuojelussa voidaan määrittää myös prosessiosallisuuden kautta, jossa osallisuus rakentuu yksittäisissä kohtaamisissa ja asiakasprosessin osien kokonaisuutena. Yhdessä ne muodostavat jokaisella lapsella omanalaisensa osallisuuden. Asiakasprosessin ytimessä on tieto ja tiedon muodostus. Prosessiosallisuudesta voidaan puhua, kun tieto muuttuu ymmärrykseksi asiakkuuden sisällöstä ja suunnasta. Tällöin puhutaan lapsesta, lapsen asioista, häntä kuullaan ja hänet nähdään sekä huolehditaan asioiden hoidollisesta työstä ja ollaan vuorovaikutuksessa, mutta työntekijän suhdetta lapseen ei määritä kohtaamisen vaan tiedonvälityksen tehtävä. Vaikka lapseen on suora kontakti, se voi olla hyvin pientä.

Prosessiosallisuuden ydintä on tiedon välitys lastensuojelusta lapselle ja vanhemmille ja toisinpäin ja suhdetta lapseen voi silloin kutsua tieto-orientoituneeksi. Prosessiosallisuudessa voi tiedon katsoa ennemmin olevan asia, jota välitetään ei niinkään asia, jota käsitellään. (Muukkonen 2013, 167–168.)

Lapsen osallisuus voi rakentua siten, että työntekijä havainnoi lasta ja lisäksi lasta ja vanhempia tapaamisilla. Lapsen ja vanhemman vuorovaikutuksen havainnointi voi tuottaa paljon tietoa lapsesta. Lapsen prosessiosallisuus voidaan varmistaa myös ilman, että lapsi on mukana tapaamisilla ja neuvotteluissa, kun on etukäteen sovittu siitä, kuka kuulee lapsen viestit ja mielipiteet ja tuo ne tapaamiseen tai neuvotteluun ja että lapsi saa tapaamisen ja neuvottelun jälkeen tiedon sovituista asioista ja lapsen omasta osuudesta niihin. Lapsen läsnäolo tapaamisissa mahdollistaa kuitenkin sen, että lapsen osallisuus muuttuu myös kohtaamisosallisuudeksi, joka on jo arvo sinällään ilman tapaamisesta tulevaa prosessin kannalta tulevaa tiedollista hyötyä. Lapsen osallisuus tulee pitää avoimna prosessin eri vaiheissa. Osallisuuden perusasiana onkin, että niin lapsilla kuin vanhemmilla on osallisuus tietoon. Osallisuus onkin lapsen ja hänen vanhempiensa sekä sosiaalityöntekijöiden mukana olemista ja yhteistä vaikuttamista lastensuojeluprosessissa. Prosessiosallisuuden hyötynä on saatu ja jaettu tieto eri osapuolien välillä. (Mt. 2013, 168–169, 171 ja 175.)

4. TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuksen tavoite ja tutkimuksen aineisto

Tutkimukseni käsittelee sitä, millä tavalla lapsen etu kuvataan ja millä tavalla lapsista puhutaan ja millaisiin toimijapositioneihin heitä asetellaan lastensuojelulain 13 § b:n hallituksen esitykseen (HE 170/2021 vp) annetuissa lausunnoissa ja asiantuntijalausunnoissa. Lastensuojelulain (2007/417) 1.1.2022 voimaan tulleen 13 b:n 2 momentin mukaan *Yhdellä lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä saa olla enintään 30 lasta asiakkaanaan*. Hallituksen esityksen (HE 170/2021 vp) mukaan tavoitteena on vahvistaa lapsen oikeuksien toteutumista lastensuojelussa sekä turvata lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun tavoitteiden toteutuminen. Tavoitteen saavuttamiseksi säädettävällä henkilöstömitoituksella on tarkoitus vähentää sosiaalityöntekijän työkuormitusta ja siten parantaa sosiaalityöntekijän mahdollisuuksia perehtyä lapsen asioihin ja sosiaalityön tekemiseen lapsen etua parhaalla mahdollisella tavalla toteuttaen. Koska sosiaalityöntekijät ovat merkittävässä roolissa lapsen edun toteutumisen mahdollistamisessa lain hengen tarkoituksen toteutumiseksi, tutkin samalla, miten heistä puhutaan toimijoina lapsen edun toteutumisen yhteydessä.

Lain valmistelu on monivaiheinen ja pitkä prosessi. Lakien valmisteluvaiheessa niiden sisällöstä voidaan käydä poliittisesti ja eri intressiryhmien välillä kovaakin kamppailua. Lain esivalmistelussa lainvalmisteluhankkeen tarve arvioidaan ja sen tueksi voidaan laatia selvityksiä. Sidosryhmiä on tarkoituksenmukaista kuulla ja valmistelun alkuvaiheessa. Lainvalmisteluhankkeen toimeksiannosta alkaa perusvalmisteluvaihe, johon kuuluu muun muassa vaihtoehtoisen sääntelyratkaisujen ja valitun lakiehdotusten vaikutusten ennakkollinen arviointi. Perusvalmistelun päätteeksi laitetaan hallituksen esitysluonnos julkisesti saataville kirjallista lausuntomenettelyä varten. (Rantala & Alasuutari 2021, 70.)

Julkisuuden kannalta olennaisena vaiheena lainvalmistelussa on lausunto- ja kuulemismenettely. Tavanomaisena menettelynä on se, että valmistuneista mietinnöistä pyydetään kirjalliset lausunnot eri tahoilta. Erityisen tärkeäksi muodostuu harkinta siitä, keneltä lausunto pyydetään ja mihin kysymyksiin halutaan lausunnonantajien ottavan kantaa. Näistä ministeriöille toimitetuista lausunnoista laaditaan tiivistelmä, josta tulisi käydä ilmi ainakin se, miten lausunnonantajat ovat ylipäättään suhtautuneet lakiehdotukseen, joko kannattaneet tai

vastustaneet sitä taikka esittäneet siihen varauksia. Tiivistelmässä tulisi olla myös selostus siitä, minkälaisia yleisiä ja yksityiskohtaisia huomautuksia lausunnonantajilla on ollut sää-dösehdotuksiin ja niiden perusteluihin. Lausuntopyyntö, niistä tehty tiivistelmä ja annetut lausunnot ovat julkisia ja ne ovat luettavissa valtioneuvoston yhteisessä hanketiedon järjestelmässä (Lausuntopalvelu.fi). (Niemivuo 2020, 134–135.)

Asiantuntijalausunnot ovat rakenteeltaan muodollisia, kun taas sidosryhmien kirjoittamien lausuntojen tyyli voi poiketa toisistaan huomattavan paljon. Esimerkiksi harrastusseurat ja kansalaisjärjestöt eivät ole tottuneet lobbaukseen, joten lausunnon kieliasu ja rakenne on hyvin erityyppinen kuin jonkin ministeriön tai viraston kirjoittama lausunto. Asiakirjoja voi analysoida laadullisesti käyttäen esimerkiksi diskurssianalyysin lähestymistapaa. (Rantala & Alasuutari 2021, 75.)

Omassa tutkimusaineistossa oli lausuntopalvelu.fi -palvelimeen annettu lausuntoja niin viranomaisten kuin erilaisten järjestöjen osalta. Tekstit oli kirjoitettu viranomaisilla hyvin virkakielimäisesti, kun taas järjestöillä kieliasu vaihteli virallisesta vapaampaan. Asiantuntijalausunnot eduskunnan omalla verkkosivustolla olivat yleisesti ottaen virkakieltä. Vaikka lausuntopalvelun kautta oli myös viranomaisten antamia lausuntoja, en kiinnittänyt tähän muutoin huomiota kuin kieliasun osalta.

Tutkimussuunnitelmasta on hyvä käydä ilmi, miten aineisto keruuvaiheessa säilytetään, miten aineisto anonymisoidaan, miten aineisto arkistoidaan ja miten muiden tutkijoiden pääsy aineistoon turvataan. (Mäkelä 2006, 373.) Aineistoni on vapaasti jokaisen vapaasti saatavilla lausuntopalvelu.fi ja eduskunta.fi -verkkosivustoilla. Aineistoani lähdin tutkimaan seuraavilla tutkimuskysymyksillä:

1. Miten lapsen etu kuvataan lausunnoissa?
2. Millä tavalla lapsista ja sosiaalityöntekijöistä puhutaan ja millaisiin toimijapositioniin heitä lausunnoissa ja asiantuntijalausunnoissa asetellaan samalla kun puhutaan lapsen edusta?

Saadakseni vastaukset tutkimuskysymyksiini latasin hallituksen esityksen (HE 170/2021 vp) ja siihen annetut lausunnot lausuntopalvelu.fi -verkkosivustolla olevalta palvelimelta. Koska lausuntoa oli pyydetty muistakin hallituksen esitykseen pyydettyistä muutoksista kuin

asiaksmäärän rajauksesta, oli aineisto massiivinen. Tämän vuoksi omaa työtäni helpottaakseni poistin kaikki muut kysymykset ja niihin annetut vastaukset. Jätin vain omaa tutkimusaiheeni koskevat kysymykset, vaikka niihin ei ollut vastattukaan ja lisäksi kysymyskohdan, jossa oli pyydetty antamaan vapaamuotoiset huomiot niihin säännöksiin, joihin lausuntoa pyydettiin. Asiantuntijalausunnot latsin eduskunnan verkkosivuilta yksitellen omalle tietokoneelleni.

Asiantuntijalausuntoja oli annettu yhteensä 29 kappaletta, joista 18 lausunnossa mainittiin lapsen etu ja/tai oikeudet. Tässä määrässä oli mukana myös sosiaali- ja terveysministeriön alkulausunto ja yhteenveto lausunnoista. Lausuntopalvelun kautta tulleita lausuntoja oli yhteensä 72, joista 12 lausunnonantajaa ei ollut antanut lausuntoa lastensuojelulain sosiaalityöntekijöiden asiakasmäärän rajauksesta. Lausuntopalvelun kautta tulleissa lausunnoissa lasten etu ja oikeudet mainitaan 29 lausunnossa. Joissain lausunnossa vain yhdessä lauseessa maininnan tasoisena. Vaikka kyseessä oli tutkia lapsen edun kuvaamista, otin mukaan myös lapsen oikeutta koskevat sitaatit, koska ne kytkeytyvät toisiinsa lapsen edun kanssa.

Luin aineistoni huolellisesti läpi ja etsin niistä sitaatteja, joissa oli kyse lapsen edusta tai siihen viitattiin muilla tavoilla. Sen jälkeen aloin koodaamaan lausuntoja merkitsemällä lausuntopalvelut L1, L2 ja niin edelleen. Asiantuntijalausunnoissa käytin samaa tyyliä, mutta merkitsin ne tavalla A1, A2 ja niin edelleen. Tämän jälkeen etsin sitaatteja uudelleen ja kopioin omaan tiedostoon suoran lainauksen lausuntopalvelun lainaukset merkintöineen ja omaan tiedostoonsa asiantuntijalausuntojen lainaukset merkintöineen. Halusin pitää ne erillään, koska lausuntojen tyyli oli täysin erilaista ja koin, että aineisto oli siten helpommin hallittavissa. En ottanut huomioon sitä, kuka lausunnon on antanut tai missä kontekstissa lausunnon antaja oli suhteessa lastensuojelulain soveltamiseen omassa työssään tai kuinka etäällä tämä muuten oli vaikkapa lastensuojelukenttään. Aineistoni luin vielä useaan kertaan läpi ja kokosin niistä erilaisia toimijaulottuvuuksia ja tarkempia tutkimuskysymyksiini vastaavia suoria sitaatteja siten, että lainaus oli edelleen kohdistettavissa siihen lausuntoon, josta se oli otettu, kysymällä aineistolle diskurssianalyysille ominaisia kysymyksiä, kuten millaisia toimijuuksia ja ominaisuuksia lapsille ja sosiaalityöntekijöille esitetään aineistossa. Toisena analyysitapana käytin suuntaa antavasti semioottista sosiologiaa, jossa toimintaa lähestytään intersubjektiiivisena ilmiönä. Näitä molempia kuvataan tarkemmin seuraavassa luvussa.

4.2 Tutkimusmenetelmä ja aineiston analyysi

Tutkimukseni kuuluu laadulliseen tutkimukseen, jossa käytän tutkimusmetodina diskurssianalyysiä. Diskurssintutkimus on luonteeltaan kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta, joka puolestaan on väljä nimitys monille eri tutkimustavoille, jotka kaikki pyrkivät ymmärtämään ihmisen toimintaa ja merkitysmaailmaa. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 139.) Diskurssianalyysi ei ole selkeärajainen tutkimusmenetelmä, vaan enemmän väljä teoreettinen viitekehys, joka sallii erilaisia tarkastelun painopisteitä ja menetelmällisiä sovelluksia. Diskurssianalyysissä keskeisenä kohteena tarkastelussa ei ole yksilö vaan sosiaaliset käytännöt. Tarkastelun kohteena on miten ja millaiset minät rakennetaan eri toimijoille erilaisissa tilanteissa. Minän merkitysten ja samalla tavalla kuin muidenkin merkitysten nähdään rakentuvan sosiaalisissa käytännöissä eli tietyissä konteksteissa. Sama fyysinen toimija voi siis liikkua hyvin monenlaisissa toiminnallisissa positioissa. (Jokinen, & Juhila & Suoninen 2016, 25 ja 43–44.) Diskurssianalyysillä voidaan tutkia kielenkäyttöä pyrkimyksenä selvittää, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. (Ruuskanen 2006, 53.)

Toimijuuden tarkasteluun sopii lausetason semanttinen analyysi. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 164.) Erilaisia toimijaulottuvuuksia kuvataan diskurssianalyysissä identiteetin, subjektiposition ja diskurssin käyttäjän käsitteillä. Identiteetti on väljä yläkäsite. Se voidaan määritellä tarkoittamaan niitä oikeuksia, velvollisuuksia ja ominaisuuksia, joita toimija olettaa itselleen, toisille toimijoille tai mitä muut toimijat olettavat hänelle. Kussakin diskurssissa ja repertuaarissa diskurssit muotoutuvat omanalaisiksiin. Subjektiposition käsite sopii tilanteisiin, joissa analysoidaan toiminnan rajoituksia, kuten esimerkiksi sitä, millä tavoin ihmisille mahdolliset positiot voivat lukkiutua erilaisissa arkielämän tilanteissa. Tällaisia ovat tilanteet, joissa esimerkiksi opettaja ja oppilas ottavat positionsa annettuina: toinen tenttaa ja toinen vastaa. Diskurssin käyttäjän käsite tuo samasta asiasta esiin toisenlaisen ja toiminnallisemman puolen, jolloin on kyse ihmisten mahdollisuuksista määrittää itse itseään ja puhua kokemuksistaan erilaisilla ja mahdollisesti ristiriitaisillakin tavoilla. Subjektipositiot eivät ole ennalta olemassa olevia paikkoja, vaan positiot tuotetaan aina sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen, & Juhila & Suoninen 2016, 45.)

Position muodostumisessa on oleellisena asiana yksilön sisäisen ja ulkoisen elämismaailman suhteuttaminen erilaisiin institutionaalisiin tiloihin ja suhteisiin sekä ajan eri tasoihin.

Ulkoinen elämysmaailma rakentuu toimintaedellytyksistä ja määritelmistä, joiden yhteydessä yksilö asettuu suhteessa toisiin ihmisiin institutionaalisissa yhteyksissä. Sisäisistä toimintaedellytyksistä ja määritelmistä muodostuu sisäinen elämysmaailma. Toimintaedellytysten ja määritelmien yhteydessä asettuu yksilön itseymmärrys ja käsitys omista toimintamahdollisuuksista suhteessa erilaisiin persoonallisiin tekijöihin ja ympäröiviin yleisiin ja erityisiin toisiin. Edellä kuvattujen tekijöiden dynaamisessa vuorovaikutuksessa muodostuu erilaisia positioita, jotka muuttuvat eri yhteisöissä ja eri aikoina ja jotka vaikuttavat merkittävästi siihen, millaisiksi yksilön elämäntilanteet muodostuvat ja millaisiin keinoihin erilaisia ongelmia voidaan ratkaista. Huomio siitä, ettei yksilön positio ole institutionaalisesti tai yhteisöllisesti pysyvä, on keskeinen sosiaalisen muutostyön kannalta. (Pekkarinen 2014, 230–231.)

Yksilön positiolla on mahdollisuus vaihdella eri yhteisöissä ja instituutioissa sen mukaan, millaisia edellytyksiä yksilölle tarjotaan ja rajoja asetetaan. Positiomallin tärkein ulottuvuus sosiaalityön kannalta liittyy ymmärrykseen siitä, miten erilaisia positioita eri ajankohdissa ja yhteisöissä yksilölle voi muodostua ja miten selitys näiden positioiden erialaisuudelle ei löydy ainoastaan yksilön käyttäytymisestä, vaan rakenteiden ja eri toimijoiden moniulotteisista suhteista. Kuitenkin keskeisin on yksilön kokemuksen taso. Kokemusten suhteuttamisella rakenteisiin voi avata näkökulmia, jotka muutoin jäävät näkymättömiin. (Mt 2014, 230 ja 232.)

Diskurssianalyysiä voi tehdä myös tekstianalyyttiseen lähestymistapaan kuuluvalla semioottisella sosiologialla, jossa sovelletaan usein yhteiskunnallista näkökulmaa, vaikkakin myös tiukan aineistovetoisuus tai kulttuurianalyttiset sovellukset ovat myös mahdollisia. Semioottisessa sosiologiassa toimintaa lähestytään intersubjektiivisenä ilmiönä, kahden tai useamman arvojärjestelmän taisteluna, jossa toiminnan käynnistää jokin yhteisöä tai yksilöä uhkaava epäkohta, puute tai ristiriita ja jossa päämäärän tavoitteluun osallistuu ideaalitalanteessa kuusi aktanttia eri toimija-asemaa. Nämä aktantit ovat lähettäjä, subjekti, objekti, auttajat, vastasubjekti, vastustajat ja vastaanottaja. Kaikki toimija-asetat eivät aina ilmene tekstissä ja yksi ja sama toimija voi toimia tekstissä useissa eri tehtävissä. Tehtäessä analyysiä kysytään, mikä tai kuka antaa toiminnalle oikeutuksen eli luo velvoitteen (lähettäjä), millaisen motiivin eli tahdon varassa päähenkilö (subjekti) tavoittelee päämäärää (objektia) ja millaisia resursseja ja kompetensseja (auttajia) tehtävä edellyttää. Lisäksi kysymyksenä voi

aineistolle esittää, kuka tai mikä toimintaa estää (vastasubjekti, vastustajat) ja kenen hyödyksi subjekti toimii (vastaanottaja). (Törrönen 2005, 140 ja 150.)

Edellä mainitun aktanttimallin on luonut A.J. Greimas, jonka malli pohjautuu venäläisiä ihmestutkijain Vladimir Poppin syntagmaattiseen analyysitapaan, jota Claude Lévi-Strauss alkoi soveltaa paradigmaattiseksi. Koska Greimas ei ollut tyytyväinen Poppin analyysitapaan, hän tiivisti funktioluettelon binaarisiksi vastinpareiksi, jossa vastinparien suhteella on jokin semanttinen sisältö, kuten ”halu” subjektin ja objektin välisessä suhteessa. Greimas vei Lévi-Straussin syvärakenteista analyysiä eteenpäin kehittämällä narratiivisen kieliopin eli yleisen semioottisen teorian. Teorian perustana oli ajatus, että kaikki merkitykset muodostuvat tarinan logiikan mukaisesti. Aktanttimalli perustuu lähettäjän ja vastaanottajan eli subjektin ja objektin sekä auttajien ja vastustajien välisille suhteille. Haluamisen lisäksi myös tahto voi ilmentää subjektin ja objektin välistä suhdetta, jonka voi ymmärtää siten, että haluaminen kohdistuu tiettyyn kohteeseen, kun taas tahto suuntautuu toimintaan. Modaalinäkökulmasta velvoittaa lähettäjä subjektin toimintaan ja ideaali tilanteessa varustaa tämän motivaatiolla (halulla), kyvyllä ja kompetenssilla. Subjektin suhdetta objektiin leimaa usein velvoite eli jonkun on korjattava epäkohta, jota subjekti lähetetään korjaamaan. Aktanttimalli on käsitteellinen apuväline, jolla voidaan jäsentää tekstin merkitysulottuvuuksia. Toimijoiden välisiä suhteita selventäessään se voi olla johdatus analyysiin, mutta joskus se voi olla myös analyysin lopputulos. Mallia ei voi kuitenkaan soveltaa mekaanisesti. (Korhonen & Oksanen 1997, 55–58 ja 63–64.)

Oma aineistoni liittyy vahvaan yhteiskunnalliseen näkökulmaan ja jossa kahden arvojärjestelmän voi nähdä taistelevan vastakkain kuten lapsen etu ja oikeudet ja siihen liittyvä lasten hyvinvoinnin turvaaminen ja taloudelliset resurssit ja sitä kautta sosiaalityöntekijöiden määrä. Vähäisen sosiaalityöntekijän määrän suhteessa lastensuojeluasiakkaisiin on yksilöä ja sitä myötä yhteisöä uhkaava epäkohta ja puute, jossa toiminnan muuttamiselle luo velvoitteen yhteiskunta ja sitä edustavana elimenä eduskunta lain säätäjänä.

Eettisesti kestävä toiminta sosiaalityössä toteuttaa sosiaalityön arvoja ja moraalialueita. Yleisesti hyväksyttävistä arvoista sosiaalityössä ovat jokaisen yhtäläinen ihmisarvo, oikeudenmukaisuus, yhteinen vastuu yhteisön jäsenistä ja asiakkaan itsemääräämisoikeus. Moraaliset ongelmat liittyvät usein siihen, kun työntekijä ei tiedä, miten toimia tilanteessa, jossa täytyy vakavasti punnita etuja ja haittoja, ristiriitaisia toiveita ja itsemääräämisoikeuden rajoja. Ilman

ammattieettistä harkintaa ei sosiaalityössä synny eettisesti kestävää toimintaa. Sosiaalityön inhimillisyyttä ja ihmiskeskeistä korostavien arvojen ja toisaalta tuloksellisuutta ja tehokkuutta ja nopeita tuloksia vaativan managerialismin välillä on selvä jännite. Arkityössäkin näkyvänä haasteena se on omiaan kuormittamaan sosiaalityöntekijöitä, koska se ei rohkaise tekemään ammattieettistä harkintaa. Lisäksi arkityössä sosiaalityöntekijät joutuvat kohtaamaan myös muun muassa yhteiskunnallisten päätösten aikaansaamat muutokset. Työhyvinvointikeskustelu on myös olennaisesti läsnä sosiaalityön tehtävissä ja siinä on kyse yksilön voimavarojen ja ympäristön vaatimusten välisestä tasapainosta. Perustehtävän hämärtyminen voi olla ongelma, jota lisää myös työntekijöiden vaihtuvuus. Työskennellessä liian suuren asiakasmäärän kanssa karkaa työ hallinnasta. (Lehto-Lundén & Salovaara 2016, 166, 169, 171–172 ja 176.)

4.3. Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksen ja etiikan yhteys toisiinsa on kahtalainen, koska toisaalta tutkimuksen tulokset vaikuttavat eettisiin ratkaisuihin ja toisaalta eettiset kannat vaikuttavat tutkijan tieteellisessä työssään tekemiin ratkaisuihin. Varsinaiseksi tieteen etiikaksi kutsutaan jälkimmäistä etiikan ja tutkimuksen yhteyttä. Eettisyys koskee tutkimuksen luotettavuutta ja laatua. Eettinen sitoutuneisuus taas ohjaa hyvää tutkimusta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 147 ja 149.)

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK 2012) ja ”Hyvä tieteellisen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsittely” (HTK) ovat ohjeistaneet, että tutkimusetiikalla tarkoitetaan eettisesti vastuullisten ja oikeiden toimintatapojen noudattamista ja edistämistä tutkimustoiminnassa sekä kaikilla tieteenaloilla tieteeseen kohdistuvien loukkausten ja epärehellisuuden tunnistamista ja torjumista. Tutkijan eettiset ratkaisut ja tutkimuksen uskottavuus ovat erotamattomat. Uskottavuuden vuoksi tutkijoiden tulee noudattaa hyvää tieteellistä käytäntöä. (Mt. 2018, 150–151.)

Hyvän tieteellisen käytännön ja lainsäädännön lisäksi tieteellisiin käytäntöihin liittyvät eri ammattikuntia koskevat ammattieettiset säännöt. Eri tieteenaloille on laadittu myös omia yksityiskohtaisempia eettisiä normistoja. (Hirvonen 2006, 33.) Ammattieettisten säännösten noudattaminen voi turvata kohtalaiset minimivaatimukset eettisesti hyväksyttävälle

toiminnalle, mutta jos tutkijan eettisyys jää pelkästään säännön seuraamiselle ei voida puhua kovinkaan ylevästä eettisyydestä. Tulisi toimia eettisten periaatteiden mukaisesti sen sijaan, että vain sanktioiden pelosta noudattaa annettuja sääntöjä. Ammattieettisten sääntöjen ongelmana on, että ne voivat toimia ainoastaan muistuttamassa eettisyyden vaatimuksesta ja yleisenä suuntaviivana. Tieteenalakohtaisesti määrittelystä huolimatta tutkimuseetikalle on sen monimuotoisesta alasta huolimatta vaikea luoda ohjeita, jotka kattavat kaiken tutkimuksen tekemiseen liittyvän toiminnan. Gylling (2006, 355) esittää, ettei yleistä, universaalialia, kaiken tieteellistä tutkimusta muistuttavaa toimintaa kattavaa tutkijan etiikkaa voi olla olemassa, vaan on joukoittain monimutkaisia, usein eettisesti relevantteja yhteiskunnallis-polittisia kysymyksiä, joihin tulisi löytää vastauksia, että tieteellinen tutkimus olisi johdonmukaista ja suunnitelmallista. (Gylling 2006, 349 ja 355.)

Eettiset kysymykset koskettavat kaikkia vaiheita tutkimuksessa tutkimuksen aiheen valinnasta tulosten ja tulkintojen raportoimiseen ja hyödyntämiseen asti. Ensimmäisenä on tunnistettava eettinen kysymys tai ongelma. Sen jälkeen on tunnistettava, keitä eettinen ongelma koskee, millaisia oikeuksia ja velvollisuuksia siihen liittyy sekä millaisia vaihtoehtoja tutkijalla on valittavanaan. Tutkijalta eettinen tutkimus edellyttää itsereflektiota siitä, mikä tutkimuksen suhde on tiedeyhteisöön, tutkimuksen kohderyhmiin ja viime kädessä koko yhteiskuntaan. Tutkimuseettiset kysymykset koskevat myös tutkijan omia taustaoletuksia eli millaisia ontologisia ja epistemologisia sitoumuksia on tutkimuksen taustalla, ja miten ne vaikuttavat siihen, mitä ja miten tutkitaan sekä miten tutkija itse suhtautuu omaan tutkimuskohteeseensa. Mikään tutkimusaihe ei ole kielletty, mutta tutkijan on oltava tietoinen riskeistä, joita hänen tutkimukseensa liittyy ja otettava ne myös huomioon tutkimusta tehdessään. (Nieminen & Lähteenmäki 2021, 30–31.)

Omassa tutkimuksessani minulla on ollut julkinen kaikkien saatavilla oleva aineisto. Käytän aineistostani ainoastaan suoria lainauksia, joten en muuta tekstiä mitenkään. Olen perustellut lainaukset sillä, että niissä tulee esiin lapsen etu/tai oikeus suorana lainauksena tai sillä on vahva yhteys siihen. Lainaus voi olla vain osa tai osia yhdestä lausunnon kappaleesta. En myöskään arvostele lausunnonantajaa tai hänen lausuntoaan. Pidän tärkeänä, että lausunnonantaja, hänen ammattinsa tai asemansa työnantajaansa ei tule ilmi työssäni, koska näillä ei ole minkäänlaista merkitystä tutkimukseni suhteen. Tarkoitukseni on ainoastaan tuoda esiin niistä diskursseja, joita pidetään merkityksellisenä, kun lastensuojelulain sosiaalityöntekijän asiakasmäärän rajausta koskevaa säädöstä on valmisteltu. Minulla ei ole ollut

tutkimusta tehdessäni mitään sitoumuksia lastensuojeluun. Lähdin myös suhtautumaan aineistoon avoimin mielin ilman taustaoletuksia.

Tieteenharjoittamisen edellytyksenä on tehdä laadukasta tutkimusta, jonka tuloksena on saada luotettavia tuloksia. Tutkijalla on oltava hyvä ammattitaito saavuttaakseen tämän tavoitteen. Hyvä tieteellinen käytäntö muodostuu oman tieteenalan tiedollisen ja tutkimuskäytännön teknisen hallinnan ja ammattietiikan yhteistuloksena. Vaikka tutkijalla ilmenee tutkimuksessaan huolimattomuutta ja tiedollisia puutteita, ei se kuitenkaan välttämättä merkitse, että hänen ammattietiikkansa olisi arveluttava. Ammattietiikan vastaista toimintaa ovat piittaamattomuus hyvästä tieteellisestä käytännöstä ja vilppi tieteellisestä toiminnasta. Molemmat voivat ilmetä itse tutkimuksen teossa ja tutkimustulosten ja johtopäätösten esittämisessä. Lisäksi niihin syyllistyvä voi syyllistyä myös lainvastaiseen tekoon. Piittaamattomuus voi ilmetä esimerkiksi muiden tutkijoiden osuuden vähättelemisenä julkaisuissa ja puutteellinen viittaaminen aikaisempiin tutkimustuloksiin, harhaanjohtava raportointi, tulosten puutteellinen kirjaaminen ja säilyttäminen taikka samojen tulosten julkaiseminen useita kertoja näennäisesti uusina. Vilppi tieteellisessä toiminnassa on esimerkiksi väärin tietojen tai tulosten esittäminen tiedeyhteisölle tai niiden levittäminen vaikkapa julkaisuissa tai rahoitushakemuksissa. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2006, 408–409.) Lisäksi on tärkeää, että tutkimuksen periaatteet raportoidaan läpinäkyvästi osana tuloksia. (Rauhala & Virokangas 2011, 251.)

Yhtenä eettisenä kysymyksenä on myös se, että millaisia tulkintoja tarjolla olevasta aineistosta tehdään. Tekstin ja tekstinlajitutkimuksessa tutkitaan nimenomaisesti eri tekstejä, joita oikeat ihmiset ovat elämässään, työssään ja toiminnassaan tuottaneet. Tekstejään luovuttaessaan ihmiset antautuvat tutkimusjulkisuudelle. Tutkija ei saa käyttää tällaisia tekstejä niiden tekijöiden loukkaamiseen. Virkakieltä koskeva keskustelu on usein kriittistä, mutta tutkimuksessa on näistäkin teksteistä tehtäessä noudatettava hyvätapaista käytäntöä. (Tiililä 2007, 27.)

5. LAPSEN ETU TOIMINNAN KESKIÖSSÄ

5.1 Lapsen edun ensisijaisuus

Lapsen etu on perustavanlaatuinen oikeusperiaate, jonka avulla voidaan tulkita avoimia säännöksiä aina lapsen oikeuksien sopimuksen sisällöstä alkaen. Lapsen edun periaatteen on tarkoitus ohjata lainsäätäjää, tuomioistuimia, hallintoviranomaisia ja kuntapäätäjiä. (Hakalahti-Wainio 2013, 33 ja 35.) Lapsen edun käsitettä käytetään yhteiskuntapolitiikassa lasten hyvinvoinnin yleisenä edistämisenä. Laaja-alainen lapsen edun käsite liittyy lapsia koskevan lainsäädännön yhteiskuntapoliittisiin tavoitteisiin. Koko oikeusjärjestelmän kattavaa lapsen edun käsitettä ei ole olemassa, jonka vuoksi on tärkeää, että lapsen edusta puhuttaessa täsmennettäisiin, mitä lapsen edulla milloinkin tarkoitetaan. Kun lapsen etuun vedotaan arvokäsitteenä henkilön tulisi perustella, mitä lapsen edun kulloinkin katsotaan vaativan. (Aer 2012, 25.)

A16: ”Lastensuojelu saadaan näin valtakunnallisesti tasalaatuisemmaksi, lasten perusoikeudet toteutuvat lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan mukaisesti ja suojelutarpeeseen kyetään vastaamaan riittävän varhain.”

Lapsen etuun viitattiin nimenomaisesti lapsen oikeuksien yleissopimuksen kautta. Sopimus ja sen sisällön merkitys oli otettu huomioon. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärän rajauksella voidaan olevan kaksoismerkitys, jossa kummassakin on kyse lapsen edusta. Lapsen etu täytyy ottaa huomioon lainsäädäntöä muutettaessa ja samalla lapsen etu paranee, kun lastensuojelu ja sen työntekijöiden työolot ja -työhyvinvointi kehittyvät.

A14: ”Lastensuojelua ja lastensuojelun työntekijöiden työoloja ja työhyvinvointia tulee kehittää kokonaisvaltaisesti ja siten, että sitä ohjaa ensisijaisesti lapsen edun ensisijaisuuden periaate.” ”Lapsen edun ensisijaisuus on yksi lapsen oikeuksien sopimuksen läpileikkävistä yleisperiaatteista.”

L16: ”Lasten oikeuksien ja laadukkaan sosiaalihuollon ja lastensuojelun toteutumisen näkökulmasta on perusteltua, että sosiaalityöntekijän vastuulla olevaa asiakasmäärää pyritään rajaamaan.”

Vuonna 2010 ovat Robyn Fitzgerald ja kumppanit esitelleet kolme eri jaksoa, joiden avulla he ovat hahmottaneet lasten osallistumisen kehittymistä. Ensimmäisen vaiheen he ovat sijoittaneet 1960- ja 1970-luvuille, jolloin lapset nähtiin ensisijaisesti yksilöinä, joilla oli omat oikeudet, ja siten oikeus osallistua esimerkiksi poliittiseen elämään. Suomalaisen osallistumisen ajatukset ja lapsipolitiikan juuret löytyvät kyseisen ajanjakson ajalta vasemmistoradikalismista. Tuolloin peruskoulu-uudistuksen aikaan alkoi arvostelu opettajakeskeisestä arvostelusta ja luonnosteltiin sitä, miten oppilaat voisivat vaikuttaa koulun päätöksentekoon. Koulua tavoiteltiin demokraattisesti toimivaksi yhteisöksi. Ensisijaisesti lasten pidettiin olevan yksilöllisiä toimijoita, joilla joko oli tai ei ollut tiettyjä oikeuksia. Osallistumisen toinen vaihe toteutui 1980- ja 1990-luvuilla, jolloin Suomessa lasten näkökulman tärkeyttä on korostettu periaatteena, joka hallitsisi kaikkea yhteiskuntapoliittista päätöksentekoa. Tuolloin on saatu aikaan lapsen edun käsite, jonka mukaan kaikkea yhteiskuntapoliittista päätöksentekoa tuli arvioida lapsen edun näkökulmasta. Vuoden 1984 lastensuojelulaki velvoitti kunnat kehittämään hallintorajat ylittäen paikallista lapsipolitiikkaa ja lasten osallistumista. Vastuu toimeenpanosta asetettiin sosiaalilautakunnille ja lastensuojelun edunvalvonnan myötä kuntien sosiaalityöntekijöille. Seurauksena oli pitkä hiljainen kausi, koska sosiaalityöntekijöillä ei ole ollut voimavaroja vastata valtion asettamiin odotuksiin. (Kiili 2011, 174–175.)

L30: ”Vaikka lakiesitys on kannatettava, voi monilla kunnilla tulla suuria vaikeuksia noudattaa tätä lain pykälää.”

L15: ”Suhteellisen tiukka aikataulu uudelle henkilömitoituksen voimaantulolle tulee todennäköisesti aiheuttamaan ongelmia henkilöstön saatavuudessa.”

Kuntien taloudellisten vastuiden lisääminen on ollut huolena jo ennen ensimmäisen lastensuojelulain säätämistä, kuten aiemmassa lastensuojelulain historiaosuudessa tuli ilmi. (kts. Toikko 2005.) Sama huoli on edelleen, kun valtiolta tulee uusia kuntia velvoittavia säännöksiä, kuten nyt lastensuojelulain 13 b §:ssä oleva säännös lastensuojelun sosiaalityöntekijän asiakasmäärän rajauksesta. Asiakasmäärän rajausta tarkoittaa sosiaalityöntekijöiden rekrytoinnin vaikeuksia, mutta myös uusien työntekijöiden palkkaamisesta aiheutuvia palkkakustannuksia. Myös aikataulullisia haasteita on nähty sosiaalityöntekijöiden saatavuudessa. Verrattuna 1984 vuoden lastensuojelulakiin, vuoden 2022 lastensuojelulain muutoksessa

olevan asiakasmäärän rajauksella on pyrkimys vähentää sosiaalityöntekijän työn kuormitusta ja vaatimukset kohdistuvatkin kuntiin, joiden tehtävänä on ratkaista resurssikysymys.

Fitzgeraldin ja kumppaneiden arvion mukaan on vuosituhannen jälkeen alkanut kolmas vaihe, jota on kuvannut vuorovaikutuksen ja dialogin aika, jolloin kyse ei ole yksittäisen lapsen näkemyksistä, vaan ennemminkin sukupolvia yhdistävästä vastavuoroisuudesta, jolloin lasten kokemuksia ja näkemyksiä kunnioitetaan ja huomioidaan. Suomessa lasten oikeudellinen asema koheni, kun lapset saivat ryhmänä uusia oikeuksia, jotka velvoittivat valtioita. Tällaisia olivat esimerkiksi ruumiillisen kurituksen kieltäminen lailla sekä lapsen mielipiteen huomioiminen esimerkiksi päätettäessä lapsen asuinpaikkaa tai huoltajuutta avioeron tai huostaanoton yhteydessä. (Kiili 2011, 176.) Valtiota velvoittava vaatimus esitettiin asiakasmäärän rajaukseen annetussa lausunnossa, jossa lapsen edun nähtiin olevan tärkeä ottaa huomioon lastensuojelulakia muutettaessa.

A8: ”Maamme lainsäädäntöä tulee kehittää sen takaamiseksi, että lapsen etu asetetaan aina etusijalle lapsia koskevia päätöksiä tehtäessä. Lastensuojelulain muuttamista koskevien päätösten tulee perustua lapsen etuun.”

Lapsen etu on läpileikkaava periaate myös lausuntopalautteen ytimessä. Tämä tuli näkyviin useimmissa lausunnoissa niin lausuntopalvelu.fi -palvelussa annetuissa lausunnoissa kuin asiantuntijalausunnoissa. Marinin hallitus on antanut esityksen lastensuojelulain muuttamiseksi muun muassa asiakasmäärän rajauksen osalta, jota on lausunnoissa pidetty pääsääntöisesti hyvänä.

L52: ”Ehdotus on hyvä. Tällöin sosiaalityöntekijällä on aidosti aikaa paneutua lapsen asioihin ja tapaamaan lasta. Tämä myös lisää työhyvinvointia ja pysyvyyttä tehtävissä, joissa luottamus ja hyvä vuorovaikutus sekä pitkäkestoinen asiakassuhde ovat olennaisen tärkeitä lapsen ja lapsen edun kannalta.”

A24: ”Henkilömitoitus on siis kiinteässä yhteydessä lastensuojelun asiakkaana olevien lasten oikeuksien toteutumiseen.”

Lapsen oikeuksien ja edun toteutuminen on nähty toteutuvan, kun sosiaalityöntekijän asiakasmäärää on rajattu. Lapsen etu on abstraktinen käsite, jonka merkitys määräytyy aina sen

mukaan mitä lapsen turvallisuuden, huolenpidon ja kehityksen kohdetta ollaan kohentamassa. Riittävien resurssien saatavuus tuli kuitenkin esiin useissa lausunnoissa. Resurssien eli useimmiten sosiaalityöntekijöiden saatavuuden haasteellisuuden nähtiin olevan uhka hyvänä pidetylle muutokselle lapsen edun toteutumisessa asiakasmäärän rajauksella.

A12: ”Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus, pätevien sosiaalityöntekijöiden rekrytointivaikeudet ja henkilöstöresurssinpuute heijastuvat suoraan asiakastyöhön negatiivisesti ja ovat haaste lapsen oikeuksien ja lastensuojelun toteutumisen kannalta.”

L24: ”Esitys vähentäisi lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työkuormaa, joka voisi vähentää työntekijöiden vaihtuvuutta, lisäisi perheiden saaman palvelun pysyvyyttä sekä lisäisi pätevien työntekijöiden saatavuutta. Nämä ovat tärkeitä lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.”

Huolimatta siitä, että resurssit nähtiin haasteena, myös useassa lausunnossa tuli ilmi se, että asiakasmäärän rajauksen nähtiin olevan tervetullut uudistus. Pidettiin myönteisenä seikkana sitä, että lapsen tapaamisiin olisi enemmän aikaa. Tätä asiaa pidettiin yhtenä lapsen edun toteutumisen mahdollistajana.

5.2 Lapsen toimijuus lausuntojen valossa

Lapsen oikeudet tarjoavat lapselle turvaa, suojaa ja mahdollisuuden toimia aktiivisena osallisena omassa elämässään. Lapsella on oikeus osallistua omaa elämäänsä ja asioitaan koskevaan päätöksentekoon. Osallisuus ei tarkoita sitä, että lapselle siirretään vastuu, vaan osallisuuden tarkoitus on saada lapsen oma ääni kuuluviin. Lapsen oma näkökulma tulee ottaa huomioon niin perheessä kuin kaikissa niissä yhteiskunnan toiminnoissa, joilla on vaikutusta lapsen elämään. (Saastamoinen 2016, 8.)

Olennainen osa suomalaista lastensuojelua onkin lasten osallistuminen, jonka taustalla on pyrkimys vahvistaa lasten toimijuutta lastensuojeluprosessin aikana. Toimijuuden välttämättömyyttä on perusteltu tutkimustiedolla, jonka mukaan aiemmin lasten tila toimia on ollut rajallinen. Hyvinvointivaltiota rakennettaessa on lapsuus marginalisoitu instituutioihin,

kuten perheeseen, päivähoitoon ja kouluun. Tämän vuoksi lapsen oma subjektiivinen toteutuminen on jäänyt sivuseikaksi. Pohja lapsen osallistumiselle toimijuutta lisäämällä on luotu kansainvälisessä keskustelussa. Merkittävä vauhdittaja lasten osallistumiselle on ollut YK:n lapsen oikeuksien hyväksyminen lopulta ja sen ratifioiminen vuonna 1991. Yhteiskunnallinen tilaus lasten toimijuutta korostaville menetelmille, kuten lasten osallistuminen, on ollut 1990-luvulta lähtien. Tähän ovat vaikuttaneet kansainväliset vaikutteet, tutkimustieto ja viimeisenä lastensuojelukentän haltuunotto. Toimijuuden korostamisen voi nähdä olleen luonnollinen vastareaktio sitä edeltäneille ajattelutavoille, joissa lasten omaa toimintaa yksilönkehityksen ja sosialisoinnin prosesseissa ei pidetty merkityksellisenä. Kuitenkaan ilman keskeisiä toimijoita aatteet ja yksittäiset menetelmät eivät leviä tai saa kiinnekohtaa, vaan niiden hyödyllisyys on tuotava ihmisten tietoisuuteen ja jonkun puhuttava niiden puolesta. Keskeisenä tahona on YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja sen artikla 12, johon kirjattu lapsen oikeus omaan mielipiteeseen häntä koskevissa asioissa. Suomi on aiemmin saanut YK:n lastenoikeuksien komitealta huomautukset siitä, että lasten osallistuminen on ollut näkymättömissä lapsiin kohdistuvissa toimissa ja niitä säätelevässä lainsäädännössä. Artikla 12 kuitenkin säätää vain minimiedellytykset lasten osallistumiselle. (Kouvonen 2011, 205–206 ja 212–214.)

A12: ”Lastensuojelun henkilöstömitoituksen vahvistamisella voidaan nykyistä paremmin varmistaa lapsen todellinen osallistuminen omien asioidensa hoitoon.”

L3: ”sosiaalityöntekijän tulee olla aktiivisesti mukana suunnittelemassa, toteuttamassa ja arvioimassa lapsen kanssa työskentelyä sijaishuollossa.”

Myös lausuntopalautteesta oli nähtävissä lasten osallistumisen merkitys. Lasten osallistumisen nähtiin parantuvan, kun lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on vähemmän asiakkaita hoidettavanaan. Tämän nähtiin olevan merkityksellinen niin yleensä lastensuojelun asiakkuudessa olevien lasten osallistumisen kohdalla kuin myös erikseen sijaishuollossa olevien lasten osallistumisen mahdollistumisella. Kun lapsen osallisuus omassa asiassa nähtiin paremmaksi, myös lasten ja sosiaalityöntekijän suhteen ajateltiin samalla olevan paremmin rakennettavissa luottamuksellisemmaksi.

L32: ”Sosiaalityöntekijöillä on oltava aikaa tehdä myös sijaishuollon palveluita tuottavan yksikön kanssa kiinteää yhteistyötä lapsen asioissa, että saataisiin aikaa vaikuttavuutta ja

lapsen kuntoutuminen, kotiutuminen ja perheen jälleenyhdistyminen.” ”Lain perusteluissa esitetty tavoite, että asiakasmitoituksella pyritään takaamaan, että sosiaalityöntekijällä on aikaa paneutua lasten ja nuorten tarpeisiin ja tunnistaa nykyistä tarpeet nykyistä aiemmin sekä etsiä niihin parhaiten vastaavien keinoja ja palveluita, on oikea.” ”- Hallituksen esityksen muutos, lapsen oikeuteen muodostaa luottamuksellinen suhde sosiaalityöntekijän kanssa, on myönteinen asia.”

Lastensuojelutyössä keskeisin tekijä on lapsen ja työntekijän luottamuksellinen suhde, jota ilman lastensuojelutyöstä tulee ulkokohtaista, eikä ahdistavista asioista puhuminen ole silloin mahdollista. Luottamus ei ole suhteena sellainen, joka on pysyvä, vaan sitä voidaan toistuvasti koetella. (Hämeen-Anttila 2017, 229.) Asiakasmäärän rajauksen nähtiin lausuntopalautteessa parantavan myös luottamuksellisen suhdetta niin työntekijän ja lapsen välillä kuin sosiaalityöntekijän ja vanhempien välillä, kun aikaa kohtaamisille olisi enemmän.

A16: ”Etenkin lastensuojelun asiakkaina olevat lapset ja nuoret kokemusasiantuntijoina ovat tuoneet esiin vaihtuvuuden tuottaman sosiaalityöntekijätilanteen haitallisia vaikutuksia heidän elämäänsä. Lapset ja nuoret ovat korostaneet pitkäkestoisten ja luottamuksellisten ihmissuhteiden merkitystä arjen tukena. Laadukas ammatillinen osaamiseen perustuva vuorovaikutus ja riittävä kohtaamiseen käytetty aika ovat lasten ja nuorten auttamistyön korvaamattomia kulmakiviä.”

L22: ”Oikeanlaisen asiakasmitoituksen myötä sosiaalityöntekijöille jäisi enemmän aikaa keskittyä lapsen yksilöllisiin tarpeisiin ja perheen tilanteeseen palveluprosessin eri vaiheissa kuten palvelutarpeen arvioinnissa, asiakassuunnitelman laatimisessa, palvelukokonaisuuksien koordinoinnissa ym”

Vakiintuneen näkemyksen mukaan lastensuojelutoimien kohteena oleva lapsi on aina asianosainen oman asiansa käsittelyssä. Lastensuojeluasiassa päätöstä tehtäessä on sen välittömänä kohteena aina tietty lapsi. Lapsi on myös omassa lastensuojeluasiassaan aina myös asiakas. Lapsi on myös asianosaiskelpoinen syntymästään lähtien, vaikka ei voikaan yksin käyttää puhevaltaansa. (Aer 2012, 172.) Yhtenä merkityksellisimmistä asioista lapsen oikeuksissa on nimenomaan hänen näkemyksensä huomioon ottaen. Jo vastasyntyneen näkemys on otettavissa huomioon esimerkiksi siinä, millaisessa vuorovaikutuksessa hän on vanhempiensa kanssa.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella on oikeus omaan näkemykseen ja sen vapaaseen ilmaisemiseen kaikissa häntä koskevissa asioissa siitä lähtien, kun hän kykenee muodostamaan mielipiteensä. Pelkästään näkemyksen selvittäminen ei riitä vaan artikla sisältää velvollisuuden ottaa lapsen näkemys huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti eli lapsella tulee olla oikeus vaikuttaa. Lapsen etu on keskeinen elementti siinä, että hänen näkemyksensä tulee otettua huomioon. Lapsella tulee olla myös mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevassa oikeudellisessa ja hallinnollisissa toimituksissa eikä tämä ole sidoksissa lapsen ikään. Lapsen osallisuutta ei kukaan valvo hänen perhepiirissään ja osallisuuden toteutumista onkin helpompi seurata julkisessa hallinnossa. Tällöinkin on vaarana, että lapsen osallisuutta rajoitetaan vetoamalla tarkemmin perustelematta lapsen suojeluun eri ratkaisuja ja päätöksiä tehtäessä. Sopimuksen lähtökohta onkin selvä, on harkittava, miten lapset voivat osallistua. Sopimuskohta lisäksi velvoittaa valtioita ottamaan lapset mukaan kaikkiin heitä koskeviin ratkaisuihin. Suomen perustuslain (11.6.1999/731) 6 §:n 3 momentti sisältää 12 artiklaa vastaavan säännöksen, jota on pidetty merkittävimpänä lapsen oikeuksien sopimuksen tuomana muutoksena perheoikeudessa. Säännöksen mukaan ”*Lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.*” Kuitenkin lapsen osallisuus on heitä koskevissa asioissa sidottu ehdottomiin ikärajoihin, vaikka se on ristiriidassa niin 12 artiklan ja perustuslain säännöksen kanssa. Lakeja säädettäessä ei ole tätä asiaa pohdittu lapsen edun ensisijauuden näkökulmasta. (Hakalehto-Wainio 2013, 39–41.)

L53: ”Asiakasmitoituksesta säätäminen on perusteltua. Tämä vahvistaa lastensuojelun tuen tarpeessa olevan lapsen oikeuden toteutumista lastensuojelussa ja vähentää niitä tilanteita, joissa sosiaalityöntekijällä ei ole ollut mahdollisuutta riittävästi perehtyä asiakkaana olevan lapsen asiaan, kokemukseen ja omiin näkemyksiin.”

Lapsen oikeus osallistua turvaa omalta osaltaan hänen kasvuaan tasapainoiseen aikuisuuteen. Lapsen osallisuuden myötä hän kasvaessaan oppii samalla toimimaan sosiaalisessa toimintaympäristössään. Osallisuus vahvistuu iän ja kehitystason mukana lapsen vastuunkantokykyä ja riskienhallintataitoja. Osallisuus merkitsee myös oikeutta tehdä niin sanottuja väärinä valintoja. Tämän vuoksi lapsen omia näkemyksiä ei tule sivuuttaa siinäkään tilanteissa, kun hän näyttäisi objektiivisesti katsoen olevan väärässä, ellei kysymyksessä ole painava ja kauaskantoinen asia, joka huomattavasti uhkaa lapsen etua. (Pajulammi 2013, 107.)

Lapsen osallisuutta on kannateltava koko lapsen asioiden käsittelyn ajan, eikä se saa prosessin aikana kadota mihinkään. Lapsen todellinen osallistuminen omien asioidensa hoitoon on oltava tavoitteena prosessin alusta loppuun asti. Lapsen osallisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kaikissa tilanteissa asian lopputulos vastaa lapsen omaa mielipidettä, vaan tärkeintä on lapsen mielipiteen kuuleminen ja sen arvostaminen ja vakavasti ottaminen. Silloin lapsella on mahdollisuus vaikuttaa oman asiaansa. Lapsen osallisuus ja lapsen edun arvioiminen ovat kiinteässä suhteessa toisiinsa. Lapsen edun mukainen ratkaisu on olennainen osa lapsen näkemyksen huomioon ottamista, minkä vuoksi lapsen mielipiteen selvittämiseen tai mielipiteelle annettavaan painoarvoon tehtävät mahdolliset poikkeukselliset rajaukset tulee perustella tapauskohtaisesti kussakin tilanteessa erikseen. Mielipiteen selvittäminen ei tarkoita ainoastaan lapsen kanssa keskustelemista, vaan kyse on kokonaisvaltaisemmasta prosessista. Mielipiteen selvittäminen koostuu keskustelun lisäksi tai sen ohella lapsen havainnoinnista, lapsen kanssa toimimisesta sekä lapsen ja hänen kannaltaan läheisten ihmisten vuorovaikutuksen seuraamisesta. Lapsen mielipiteen ja näkemyksen selvittäminen ei saa olla ainoastaan hetkellinen, muodollinen tapahtuma, vaan jatkuvaa lapsen ja aikuisen välistä vuoropuhelua. Eikä osallisuutta saa myöskään ymmärtää vain lapsen kuulemiseksi erilaisissa prosesseissa ja viranomaisten päätöksenteossa, vaan se myös tarkoittaa jokapäiväisten ja mahdollisesti pieniltä tuntuvien kysymysten esittämistä lapsen arjessa, kuten kotona ja päivähoitossa tai koulussa. Lapsen mielipiteelle on myös annettava painoarvoa ja sitä on kunnioitettava ja arvostettava. (Saastamoinen 2016, 10–11.)

Lapsella on oikeus osallistua omia asioitaan koskeviin ratkaisuihin. Tämä edellyttää, että hän tulee kuulluksi ja hänen tarpeensa tunnustetaan. Tämä ei ole mahdollista, ellei sosiaalityöntekijä tapaa lasta ja hänen vanhempiaan. Erityisesti sijaishuollossa olevan lapsen tarpeet tulee selvittää erityisen hyvin, jotta lapselle voitaisiin löytää mahdollisimman sopiva sijaishuoltopaikka ja yhteistyö sijaishuoltopaikan aikuisten kanssa toimii hyvin ja luottamuksellisesti. Työskentely ei saa jäädä tähän vaan tiivis työskentely niin lapsen, sijaishuoltopaikan aikuisten ja hänen läheisverkostonsa kanssa tulisi toteutua mahdollisimman luontevasti. Tämä edellyttää sosiaalityöntekijältä, että hän on aidosti kiinnostunut lapsen asiasta.

Sijaishuoltopaikan valinnassa on otettava huomioon se, millä perusteella huostaanottoon on päädytty ja mitkä ovat sijaishuollon tarpeesta johtuvat lapsen psyykkiset, emotionaaliset, fyysiset ja sosiaaliset tuen tarpeet. Niihin perusteisiin sekä hoidon ja huolenpidon tarpeisiin

on sijaishuoltoapaikan vastattava, mitkä ovat olleet huostaanoton perusteena. (Aer 2012, 101.)

L41: ”Sosiaalityöntekijällä on oltava aikaa tavata lasta ja hänen perhettään lastensuojelun asiakkuuden aikana, tuntee lapsen yksilölliset tarpeet sekä tehdä tiivistä yhteistyötä sijaishuoltoapaikan kanssa tarkoituksenmukaisen ja lapsen edunmukaisen sijaishuollon toteutumisen turvaamiseksi.”

Lastensuojelulaisissa (13.4.2007/417) on säädetty lastensuojelun tehtävistä ja menettelyistä ja se määrittää sen, milloin viranomaisten tulee puuttua perheiden yksityisyyteen ja miten he voivat sen tehdä. Lastensuojelua toteutetaan tilanteissa, joissa lasten vanhemmat tai huoltajat eivät riittävästi kykene huolehtimaan lapsen turvallisuudesta, kasvusta ja/tai tämän kehityksestä. Lapsi on riippuvainen toisista ihmisistä ja välittömän toimintaympäristönsä turvasta ja tuesta. Lapsia ei voi pitää samanlaisia toimijoina kuin aikuisia, koska he eivät kykene huolehtimaan itsestään eivätkä valvomaan omia oikeuksiaan ja etujaan samalla tavoin kuin aikuiset. (Alhanen 2014, 19–20.)

L67: ”Olisi tärkeää, että joko pykälätasolla tai vähintään perusteluissa tuotaisiin selkeästi esille se, lapsella on kaikissa tilanteissa turvattava lapsen tarpeita vastaava apu ja tuki.”

Tämä huoli on tuotu esiin myös lausuntopalautteessa ja pidetty tärkeänä, että tämä olisi myös kirjattuna lastensuojelulakiin asiakasmäärää koskevaan lakipykälään. Lapsen toimijuuden on nähty olevan rajallinen suhteessa aikuisiin etenkin siinä suhteessa, että mitä nuorempi lapsi on kyseessä, sitä heikommat kyvyt ja mahdollisuudet hänellä on pitää huolta omasta turvallisuudestaan ja huolenpidostaan kasvun ja kehityksensä tueksi ja mahdollistamiseksi.

A4: ”Lapsen suojelun kannalta on olennaista, että työskentelyssä kuullaan ja nähdään aiodosti lapsi ja se systeemi, jossa hän elää. Systeemillä tarkoitetaan esimerkiksi perhettä, sukua, koulu yhteisöä tai vaikkapa lapsen elämässä olevia ammattilaisia. Työ ei saa olla liian vanhempikeskeistä, vaikka vanhempia tukemalla saadaan tukea myös lapselle.”

Jokaisella toimijalla on etenkin viranomaisyhteistyössä oma roolinsa, jota he toteuttavat toimivaltuuksiensa puitteissa. Yhteistyön tekeminen ei kuitenkaan tarkoita ensisijaisesti työtaakan jakamista, vaan se perustuu muun muassa siihen, että jokaisella viranomaistaholla on

erilaiset mahdollisuudet toimia ja jokainen tekee yhteisen päämäärän saavuttamiseksi oman osuutensa. Yhteistyössä on kyse myös erityisesti kullakin toimijalla olevan tiedon ja asiantuntemuksen yhdistämisestä. Tämän lisäksi moniviranomaisyhteistyön kautta voidaan sovittaa yhteen eri toimijoiden tukitoimia ja palveluja niitä tarvitseville henkilöille. Toiminnan vaikuttavuus on tällöin myös tehokkaampaa. Tämä rasittaa myös palvelujärjestelmää vähemmän, kun asiakkaan ei tarvitse kulkea eri palvelujen välillä. Viranomaisten välisessä tehokkaassa yhteistyössä jaetaan vastuu asian hoitamisessa toimivaltuuksien suhteessa ja keskeistä on, ettei yhdellekään viranomaistoimijalle jää epäselvyyttä siitä, mistä asiasta kenelläkin on vastuu. Tämä edellyttää tietoisuutta kaikkien omien yhteistyökumppaneiden toiminnasta ja lisäksi yhteistyön toteutuminen vaatii sitä varten luotuja toimivia prosesseja ja rakenteita. Viranomaisten yhteistyö edellyttää kaikilta tahoilta muutostarpeen hyväksymistä, sen pitämistä tärkeänä ja verkostoituminen on oltava keskeinen osa viranhaltijoiden perustyötä. (Saastamoinen 2016, 60.)

Peruspalveluilla on keskeinen ja merkittävä rooli perheiden haasteiden ja ongelmien tunnistamisessa ja tilanteisiin puuttumisessa. Neuvolassa, muussa terveydenhuollossa, varhaiskasvatuksessa ja koulussa lasta ja hänen perhettään kohdataan luonnollisissa arkisissa tilanteissa pääsääntöisesti pitkiäkin aikoja päivittäin. Tähän verrattuna lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja lapsen välinen kohtaaminen on aina jollakin tapaa viranomaisen erikseen rakentamaa eikä siten kovin luonnollista. On lisäksi muistettava, että moni turvattomissa olosuhteissa elävä lapsi voi elää melko suljettua elämää esimerkiksi varhaiskasvatuksen ja koulun ulkopuolella. Tällöin ainut kodin ulkopuolinen aikuinen kontakti voi olla nimenomaan päiväkodin aikuinen tai koulun opettaja. Tämä näkökulma huomioon ottaen lasta kohtaavan aikuisen tulee miettiä, onko hän itse tällainen ainoa kodin ulkopuolinen aikuinen, eikä lapsen mahdolliselle avuntarpeelle saa ummistaa silmiään, olla välittämättä ja ajatella sen kuuluvan muille. (Mt. 2016, 3–4.)

Pelkästään lastensuojelun asiantuntijuus ei kuitenkaan riitä vastaamaan lapsen ja hänen vanhempiensa kaikkiin avun tarpeisiin. Tarvitaan myös muita toimijoita, joiden tehtävänä on huolehtia niistä palveluista, joihin lastensuojelusta voidaan katsoa olevan myös tarvetta. Tämä on tunnistettu myös hallituksen esityksessä ja se on erikseen nostettu siitä esiin seuraavissa lausunnoissa.

A5: ”Kuten hallituksen esityksessä on todettu, lastensuojelu ei pysty yksin vastaamaan monialaista tukea tarvitsevien perheiden tarpeisiin, vaan muiden viranomaisten ja tahojen on kannettava oma vastuunsa lapsen tilanteen edistämiseksi, jotta lapsen oikeudet toteutuvat.”

L17: ”Nyt esitetyn pistemäisen lähestymistavan ongelma on, että hallituksen esityksen kohteena olevien haavoittuvassa asemassa olevien lasten kannalta keskeisten muiden sosiaali- ja terveystalouden palvelujen saatavuutta, toimintaa ja henkilöstötarpeita ei ole samalla arvioitu, vaikka puutteet palvelujen saatavuudessa vaikuttavat merkittävästi lastensuojelun toimintaan, lasten ja nuorten edun toteutumiseen ja myös sosiaalityöntekijöiden tarpeeseen.”

Yhtenä merkittävimmistä muutoksista on ollut valtion roolin ja toiminnan uudelleen organisoiminen liiketaloudesta omaksuttujen tuottavuuden tehostamisen periaatteiden sekä niitä mukailevien tehostamisen poliittisen rationaliteetin tuella. Kansalaiset, kansalaisyhteiskunta sekä markkinat on nostettu julkishallinnossa toimijoiksi valtion rinnalle. Valtio on omaksunut itselleen ohjaajan roolin hallinnossa, joka hyödyntää markkinamekanismeja. Samalla näitä kaikkia edellä mainittuja toimijoita on veloitettu tekemään yhteistyötä myös sillä alueella, jota on totuttu nimittämään yhteisölliseksi tai sosiaaliseksi. Yhtenä sosiaalisen toiminnan avainalueista on ehkäisevä lasten ja nuorten suojeleminen, joka leviää useilla eri nimillä yli hallinnonalojen alkaen päivähoidosta kouluun ja nuorisotyöhön. Vastuu tästä työstä on valtuutettu ”meille kaikille”. Julkinen valta tarjoaa malliksi yhteistyötä ja sopimuksia ja legitiimin aseman toiminnan osapuolena, kumppanina, osallistujana ja sopimuksen tekijänä niin lapsille ja vanhemmille kuin muillekin kansalaisille. (Satka & Alanen & Harrikari & Pekkarinen 2011, 16.)

Kun kuntia on veloitettu myös huolehtimaan, ettei yhdellä lastensuojelun sosiaalityöntekijällä ole lastensuojelulaissa määriteltyä suurempaa asiakasmäärää, on pidetty tärkeänä, että tähän veloitteeseen valmistauduttaisiin kunnissa riittävän ajoissa. Valtion toiminnassa on nähty olevan velvollisuus tuoda lastensuojelulakiin selkeä ohjeistus siitä, mitkä ovat sosiaalityöntekijän velvoitteet työnsä tekemisessä.

A30: ”Olennaista on, että kunnat valmistautuvat muutokseen hyvissä ajoin ja ottavat kaikkensa valmistelussaan huomioon lapsen edun.”

L32: ”Asiakasmitoituksen lisäksi täytyy myös selkeästi olla kirjoitettuna sosiaalityöntekijän velvoitteet sekä mahdollistaa aika velvoitteiden hoitamiseen, että lasten oikeus omaan sosiaalityöntekijään ja yhteistyöhön mahdollistuu.”

Myös epäkohtia ja uhkia erityisesti lapsen edun näkökulmasta nostettiin esiin asiakasmäärän mitoitusta koskevan säännöksen toteuttamisessa. Näillä nähtiin olevan suuri vaikutus ei pelkästään lastensuojeluasiakkaana olevien lasten edun näkökulmasta vaan myös perhepalveluiden asiakkuudessa olevien lasten edussa ja oikeudessa.

A19: ”Mikäli työntekijöitä ei saada rekrytoitua riittävästi, on riskinä se, että lastensuojelua tarvitsevia asiakkaita laitetaan jonoon odottamaan muiden asiakkuuksien päättymistä. Tämä olisi suojelua tarvitsevien lasten kannalta eettisesti kestämätön tilanne.”

A5: ”Rajaus saattaa näkemyksen mukaan johtaa myös siihen, että lapsia saatetaan pitää sosiaalihuoltolain mukaisissa asiakkuuksissa tilanteissa, joissa heillä olisi oikeus lastensuojelun asiakkuuteen. Tällöin lapset eivät saa tarvitsemaansa lastensuojelun palveluita.”

Lapsella voisi olla tarve päästä lastensuojelun asiakkaaksi välillisesti, kun hän elää tilanteessa, jossa hän itse tai hänen kasvuympäristönsä vaarantaa hänen turvallisuutensa tai kehityksensä ja perhepalveluissa ei ole samanlaisia palveluja olemassa, joita lastensuojelussa voidaan tarjota. Tällainen tilanne voisi syntyä, jos tilanne pääsee kehittymään riittämättömien työntekijäresurssien puutteesta.

A3: ”lapsia saatetaan pitää sosiaalihuoltolain mukaisissa asiakkuuksissa tilanteissa, joissa heillä olisi oikeus lastensuojelun asiakkuuteen. Näitä lapsia ei lasketa mukaan sosiaalityöntekijän vastuulla olevien 13 b §:ssä tarkoitettujen lasten enimmäismitoitukseen. Tällainen rajoituksen piiriin kuuluvien lasten määrää manipuloiva toiminta on lasten edun vastaista”

Tällainen vaara, ettei lapsi pääse lastensuojelun palveluihin oli otettu useammassakin lausunnossa esiin. Kuntien nähtiin voivan jopa manipuloivan tilannetta, kuten yllä olevassa asiantuntijalausunnossa tulee ilmi. On tärkeää ottaa huomioon myös lakeja säätäessä, ettei lainsäädäntö muodosta sellaisia rakenteita, jotka ovat vastoin lain hengen tarkoitusta tai tällaista mahdollisuutta olisi mahdollista käyttää hyväksi. Myös kunnilla tulee toimintaa

järjestäessään pitää huolta lapsen edun näkökulmasta ja pyrkiä aktiivisesti välttämään sellaisia tilanteita, ettei yllä olevaa uhkakuvaa pääse syntymään.

5.3 Sosiaalityöntekijät lastensuojelun toimijoina

Lastensuojelun ydin onkin lapsen kehityksen ja terveyden turvaaminen ja sitä vaarantavien tekijöiden poistaminen. Lastensuojelu toimii perheiden ja yhteiskunnan välisten suhteiden rajapinnoilla. On kunnioitettava perheen yksityisyyttä ja vanhempien ensisijaista vastuuta ja lasten kaltoinkohteluun on puututtava. Keskeisiä toimijoita lastensuojelussa ovat sosiaalityöntekijät ja heidän lisäksi ja rinnalla sosionomit. Asiakastyössä vuorovaikutuksen laatua ja ihmissuhteiden jatkuvuutta voidaan pitää onnistumisen keskeisimpinä tekijöinä. Myös organisaation kestävä arvopohja ja vahva tietoisuus itse perustehtävästä sekä kannustava johtajuus ja työn kehittäminen vaikuttavat hyviin tuloksiin pääsemisessä. Perusedellytyksenä lastensuojelussa ovat myös kohtuulliset voimavarat. (Bardy 2013, 73–75.)

A9: ”Kuten esityksessä todetaan, asiakastyön mitoituksella tulee taata, että sosiaalityöntekijällä on tosiasiasa aikaa paneutua vastuullaan olevien lasten yksilöllisiin tuen tarpeisiin, niiden tunnistamiseen nykyistä aiemmin sekä tuen tarpeisiin parhaiten vastaavien tuen ja palvelujen järjestämiseen.” ”Hyvin kannatettava on myös perusteluissa mainittu ehdotus, että lapselle tulisi mahdollisuuksien mukaan turvata sama sosiaalityöntekijä koko lastensuojelun prosessin ajan, jos se on lapsen edun mukaista ja käytännön työssä mahdollista toteuttaa.”

Monialainen asiantuntemus ja eri hallinnonalojen viranomaisten välinen yhteistyö on ehdoton edellytys lapsen kokonaisvaltaisen tilanteen arviointiin ja tarvittavien tukitoimien ja palveluiden järjestämiseen. Tämä johtuu siitä, että lasta koskeva palvelujärjestelmä on sektoitunut monilta osin ja lisäksi osin hajanainen, mutta lapsen tarvitsemat palvelut ja tukitoimet muodostavat usein näiden sektorirajojen yli menevän kokonaisuuden. Lapsen olosuhteet ovat yksi kokonaisuus, eikä lapsen tuen tarve myötäile olemassa olevaa palvelujärjestelmää. Nimenomaan perheen näkökulmasta palvelujärjestelmän pilkkominen järjestelmän mukaisiin osiin tuntuu haasteelliselta. Hajanainen ja sekava palvelujärjestelmä myös hidastuttaa avun antamista, joka puolestaan aiheuttaa perheiden vaikeuksien kasaantumista ja

kärjistymistä. Toimivalla yhteistyöllä lapsen ja hänen perheensä sekä eri viranomaisten välillä pystytään lapsen elämän riskitekijät tunnistamaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa, jolloin tarkoituksenmukainen tuki ja palvelut voidaan tarjota lapselle oikea-aikaisesti ja eri viranomaisten palvelut sovittaen yhteen. (Saastamoinen 2016, 61.)

Pelkistettynä asiakaskohtaisessa sosiaalityössä ihmiset usein kohtaavat yksilöinä. Tosiasiallisesti asiakassysteemi voi olla esimerkiksi perhe tai sosiaalisysteemi voi muodostua monista yksilötoimijoista. Asiakaskohtaisessa sosiaalityössä on ensisijaisesti kyse asiakkaan elämäntilannetta määrittävien rakenteiden, palvelujen ja toimijoiden muuttamisesta asiakkaalle suotuisiksi. Se on asiakkaan oikeuksien toteutumisen, etuuksien ja palvelujen saamisen tarkistamista. Näiden lisäksi se on huolenpitoa niistä, joiden modaaliteettien kokonaisuus ei muodosta kuluttajakansalaisuuden mahdollistavaa olemusta. Sosiaalityö soveltaa asianajossa sosiaalipoliittista osaamistaan. Sosiaalityön käytännöissä voidaan asiakaskohtaista asianajoa tehdä asiakkaan puolesta tai hänen kanssaan. Palvelun onnistumisen perusteena on osaltaan työntekijän sitoutuneisuus toimia asiakkaan asiassa. (Hokkanen 2017, 82.)

Lastensuojelussa voi hyvin puhua sosiaalityön asianajosta. Vaikka lastensuojelussa asiakkaana on lapsi, toimitaan aina myös lapsen perheen kanssa. Usein toimitaan nimenomaan lapsen puolesta. Kuitenkin mitä lähemmäs täysi-ikäisyyttä lapsi tulee ja erityisesti hänen täysi-ikäistymisensä jälkeen mahdollisessa jälkihuollossa, muuttuu toiminta enemmän myös yhdessä toimimiseksi.

Lausunnoissa otettiin usein esiin, kuinka lastensuojelun sosiaalityöntekijän tulee pitää huolta lapsen edun toteutumisesta ja lapsen oikeuksien turvaamisesta. Sosiaalityöntekijän toimintavollisuuksiin kuuluu moninaisia työtehtäviä, joiden tarkoituksena on myötävaikuttaa lapsen edun toteutumista. Sosiaalityöntekijän tulee järjestää lapselle hänen tarvitsemansa tukitoimet palvelut. Tukitoimien ja eri palvelujen myötä lapsen verkostoon tulee lisää uusia yksilötoimijoita. Sosiaalityöntekijän tehtävä voi tällöin jäädä taustalle näiden tukitoimien ja palvelujen mahdollistajana.

L37: ”Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä vastaa siitä, että lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi saa tarvitsemansa palvelut ja tuen. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän rooli on keskeinen koko lastensuojeluasiakkuuden ajan. Sosiaalityöntekijä vastaa asioiden valmistelusta ja palveluiden suunnittelusta, valmistelee tai tekee päätöksiä,

huolehtii asiakassuunnitelmien laatimisen ja muun dokumentoinnin sekä valvoo sijaishuollon toteutumista ja laatua.”

Sosiaalityön asianajotehtävässä korostuu nimenomaan sosiaalityöntekijän toimijuus ja jossa asiakkaan mukanaolo vaihtelee. Sosiaalityöntekijän toimijuutta oikeutetaan sillä, että ammattilaisella on mahdollisuuksia, valtaa, tietoa ja taitoa toimia tilanteessa paremmin kuin asiakkaalla. Asiakkaalla ei välttämättä ole toimijuuden edellyttämiä resursseja. Tapauskohtaisessa asianajossa työntekijä käyttää tietoaan, taitoaan ja valtaansa siten, että yksittäisen asiakkaan oikeudet, näkemykset ja tilanteet otetaan huomioon. Käytännön sosiaalityössä kaksoissidos toisaalta asiakkaaseen ja toisaalta edustamaansa organisaatioon voi olla ristiriitaista. Asianajo on sosiaalityön orientaatio, jossa asiakkaan elämäntilanne ohjaa sosiaalityön prosessia, ja jossa muutetaan asiakkaan tilanteelle relevanttia ympäristöä, toimintakäytäntöjä ja rakenteita. Se, että asiakkaan elämäntilanne ohjaa prosessia, johtaa tilannekohtaisesti erilasiin toimijuuden asteisiin asiakkaan ja työntekijän kohdalla. Työntekijän asianajo voi olla mahdollisuuksien ja tukirakenteiden luomista asiakkaan toimijuudelle. Asiakkaan puolesta toimiminen ilman, että asiakkaalta odotetaan toimintaa, on perusteltua tietyissä tilanteissa. Sosiaalityön eettiset lähtökohdat ohjaavat myös sosiaalityöntekijän asianajoa, jos ihmisryhmä on tilanteessa, jossa ihmisyyys tai oikeudenmukaisuus ei toteudu, ja on kohtuuton odotus asiakkaan omaehtoiselle toimijuudelle. Velvoite toimimiselle tulee sosiaalityön profession sisältä sosiaalityön arvoista ja eettisistä lähtökohdista. (Hokkanen 2013, 74–76.) Tärkeää on erottaa toisistaan taloudellisista syistä johtuva auttamismahdollisuuksien rajallisuus ja epäeettinen ammatillinen toiminta. Asiakkaan hyvä kohtelu, hänen ihmisarvonsa kunnioittaminen ja asiakkaan omaa osallisuuttaan vahvistava työskentelytapa ovat mahdollista niukoillakin resursseilla. (Kananaja 2017, 178.)

L14: ” On selvää, ettei työntekijän vaihtumattomuus ole käytännön pakottavista syistä aina mahdollista, mutta sen tulisi olla käytäntö, johon kunta pyrkii kaikin mahdollisin keinoin, silloin kun työntekijän vaihtumattomuus on tärkeää lapsen edun kannalta.”

L32: ”Lain perusteluissa esitetty tavoite, että asiakasmitoituksella pyritään takaamaan, että sosiaalityöntekijällä on aikaa paneutua lasten ja nuorten tarpeisiin ja tunnistaa nykyistä tarpeet nykyistä aiemmin sekä etsiä niihin parhaiten vastaavien keinoja ja palveluita, on oikea.”

Lastensuojelussa on asianajolle oma paikkansa, mutta sitä vaikeuttavat sosiaalityöntekijän vaikutusmahdollisuuksien ulkopuoliset tekijät, kuten työntekijöiden vaihtuvuus ja asiantuntijuuden puute lastensuojelun erityiskysymyksissä. On myös eettistä toimia riittävällä tavalla ja oikein lapsen asian hoitamisessa. Asiakasmäärän rajaamisella nähtiin olevan tae puuttua ajan riittämättömyyttä koskevaan epäkohtaan toimia lapsen edun toteuttamiseksi ja palvelujen ja tukitoimien järjestämiseksi eri palvelunjärjestäjien kanssa. Lapsen, perheen, sosiaalityöntekijän ja eri tukitoimien palvelujen järjestäjien välistä toimintaa voi pitää sosiaalisena toimintana.

Laajassa mielessä sosiaalisella toiminnalla voidaan ymmärtää kaikkea sitä, mitä ihmiset tekevät yhdessä. (Kuusela 2005, 78.) Kun taas toimijuus voi saada muotonsa vain sosiaalisessa kanssakäymisessä ja silloin, kun vallitsee keskinäinen riippuvuus. (Juvonen 2013, 331.) Eriytyisen huomion hyvinvointipalveluista puhuttaessa saa asiakkaan ja työntekijän kanssakäymisessä toteutuva asiakkaan toimijuus. Asiakkaan toimijuuden mahdollisuuksia ja rajoja käsitellään silloin, kun otetaan esiin asiakkaan kuulluksi tuleminen, subjektina oleminen, vallinnan mahdollisuus, oikeus päätöksentekoon sekä mahdollisuus elää ja toimia haluamallaan tavalla. Asiakkuus voidaan käsittää myös roolina, jossa toimiessaan ihminen kohdentaa toimintaansa tietynlaisten oletusten ja odotusten mukaisesti. Työntekijöiden positiivinen valankäyttö liittyy hänen mahdollisuuksiinsa tehdä työtä asiakkaan tarvitsemalla tavalla ja saada siten säännöt tarvittaessa joustamaan. (Hokkanen 2013, 63–66.)

L16: ”Lakiesitys pyrkii antamaan sosiaalityöntekijälle mahdollisuuden vastata paremmin lastensuojelun vaativiin työtehtäviin. Lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulee olla tosiasiallisesti riittävästi aikaa mm. lapsen henkilökohtaiseen tapaamiseen, kuulemiseen ja muuhun yhteydenpitoon, lapsen tilanteen arviointiin, verkostotyöhön ja päätöksentekoon.”

Lastensuojelun yhtenä merkittävänä seikkana on työntekijöiden suuri vaihtuvuus, jolla on monia erilaisia vaikutuksia, kuten useissa lausunnoissa kävi ilmi. Tällöin asiakkaiden luottamus vähenee, työn organisoituminen ja johtaminen vaikeutuu ja työntekijöiden kuormitus kasvaa. Liian suuri asiakasmäärä yksittäistä työntekijää kohden johtaa siihen, ettei työntekijällä ole aikaa keskittyä kunnolla asiakkaan tilanteeseen ja huolellisesti suunnittelemaan, miten heidän kanssaan tulisi edetä. Myöskään asiakasprosessin etenemiseen ei ole kunnolla aikaa, jolloin apua ei kyetä antamaan oikealla tavalla ja oikeaan aikaan. Tämän seurauksena yhä useampi työntekijä uupuu työssään ja vaihtaa työpaikkaa. (Alhanen 2014, 24 ja 65.)

Sosiaalityöntekijän vaihtuvuus voi aiheuttaa sen, että luottamuksellista ja hyvää asiakasudetta ei pääse ollenkaan kehittymään, joko siksi, että asiakas ei voi luottaa yhteistyösuhteen jatkuvuuteen, tai siksi, että asiakas kokee sen rasittavana, kun hän joutuu jatkuvasti avaamaan omaa elämäntilannettaan uudelle ihmiselle. Joskus työntekijätäkään eivät sitoudu asiakkaan auttamisprosessiin riittävän vahvasti, mikäli mielessä on oman työsuhteen päättäminen ja siirtyminen uusiin työtehtäviin uuteen työpaikkaan. Etenkin lapsille on ihmissuhteiden jatkuvuus erityisen tärkeää. Sen vuoksi lastensuojelussa ovat haitallisia sellaiset prosessit, joissa lapsen kasvuympäristö ja läheiset ihmiset toistuvasti vaihtuvat. Toimintapolitiikan tulisi lastensuojelussa rakentua kiintymyssuhteiden luomiselle ja niiden pysyvyyteen. (Kananaja 2017, 188.)

L56: ”Sosiaalityöntekijöiden suuri vaihtuvuus, huono tavoitettavuus sekä puuttuva erityisosaaminen monista lastensuojelun erityiskysymyksistä uhkaa lastensuojelun laadukasta toteutumista sekä yksittäisten asiakaslasten oikeuksien toteutumista. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tulisi riittävässä määrin pystyä perehtymään itsellään olevien asiakaslasten tilanteisiin, tuen tarpeisiin sekä tavata asiakkaanaan olevia lapsia. Ilman lasten asiakasprosessien riittävää tuntemista ja tilanteisiin perehtymistä, ei lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä kykene riittävässä määrin tekemään juuri kyseisen lapsen tilanteen kannalta turvallisia, oikein mitoitettuja ja lapsen edun huomioivia päätöksiä.”

A9: ”Pitkäjänteinen työskentely saman lapsen ja perheen kanssa auttaa luottamuksen rakentamista ja tarpeiden tunnistamista.”

Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden riittävyys ja vaihtuvuus on ollut ongelma kunnissa jo aiemmin. Sosiaalityöntekijöiden riittämättömyys nähtiin haasteena myös jatkossa. Tällä nähtiin olevan merkitystä myös sosiaalityöntekijöiden oman jaksamisen ja työnteon kannalta. Työntekijäressurssin riittävyys oli useankin lausunnonantajan huolena ja pahimmillaan riittävä lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden puute on johtanut seuraavanlaiseen tilanteeseen, kuten seuraava lausunnonantaja on tuonut ilmi:

L3: ”Tällä hetkellä lapsi voi olla pitkiäkin aikoja ilman vastuusosiaalityöntekijää. Lapsen sijaishuollon suunnitelmallisuus ja lapsen osallisuuden tukeminen omassa asiassaankenee, kun sosiaalityöntekijällä ei ole riittävästi aikaa paneutua lapsen tilanteeseen.”

Huolta nousi myös tilanteesta, jossa riittämättömien työntekijäresurssien vuoksi ei lastensuojelun sosiaalityöntekijöillä ole asiakasmäärän rajauksen vuoksi mahdollista ottaa lisää lapsia asiakkuuteen, vaikka nämä lapset olisivat selvästi lastensuojelun asiakkuuteen ja sen tuen piiriin kuuluvia. Tällaiset lapset jäävät kuormittamaan perhepalveluja. Tällöin on vaarana tällaisten lasten oikeuksien vaarantuminen, joka oli myös lausunnoissa otettu esiin.

A14: ”riskejä ovat etenkin henkilöstön saatavuus, lastensuojelun palvelujen piiriin pääsyn vaikeutuminen ja lapsen oikeuksien vaarantuminen, jos sosiaalityöntekijät eivät kiintiön vuoksi pysty ottamaan uusia asiakkaita,”

Huolimatta siitä, että asiakasmäärän rajauksessa nähtiin epäkohtia ja huolia, tuli lausunnoissa esiin myös asiakasmäärän rajaamisesta seuraava sosiaalityön tekemisen helpottuminen, sosiaalityöntekijän ja lapsen luottamuksellisuuden parantuminen ja myös enemmän aikaa tehdä sosiaalityötä.

L45: ”Lain määrittämä asiakasmitoitus luo lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle edellytykset turvata lapsen oikeuksien toteutumista lastensuojelulain mukaisella tavalla. Muutosesitys parantane sosiaalityöntekijän ja lapsen luottamuksellisen suhteen muodostumista sekä mahdollistaa paremmin lapsen ja sosiaalityöntekijän tapaamiset.”

Yhteisvastuun merkityksessä sosiaalinen tarkoittaa, että sosiaalityötä tehdään erityisesti heikommassa asemassa olevien ja usein puolustuskyvyttömien väestöryhmään kuuluvien, kuten lasten kanssa. Sosiaalityöllä pyritään varmistamaan, että kaikkien ihmisoikeudet toteutuvat ja myös marginaalissa elävien ihmisten perustarpeet on turvattu. Sosiaalityön vastuullista elementtiä voidaan tulkita myös siten, että tärkeintä työskentelyssä on sosiaalityön tarkoituksen toteutuminen, joka tarkoittaa asiakkaan elämäntilanteen kohentumista, toimintakyvyn ja elämänotteen vahvistumista tai tapahtuu muutos sosiaalisissa oloissa, jos se on asetettu sosiaalityön tavoitteeksi. Työntekijän työ sekä tarjotut etuudet ja palvelut eivät ole tästä näkökulmasta katsoen itsetarkoitus vaan välineitä viimesijaisen tarkoituksen toteuttamiseen. Käytännössä sosiaalityöntekijä toimii usein asiakkaan vierellä erilaisen asiantuntemuksen kokoavana organisoijana tai välittäjänä asiakkaan ja auttamisjärjestelmän välillä. Ominaista sosiaalityölle on nimenomaan kokonaisnäkemys asiakkaan tilanteesta ja sen muutostarpeista. (Kananaja 2017, 183.)

A7: ”Kohtaamiseen on varattava riittävästi aikaa, jotta luottamussuhde vahvistuu ja osallisuuden kokemus saa mahdollisuuden syntyä. Tiedollisten oikeuksien toteutuminen edellyttää, että lapsen oikeuksiin ja kokonaistilanteeseen liittyviä kysymyksiä käydään tarvittaessa läpi useaankin kertaan ja kiireettömästi.”

Sosiaalityön ydintä on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välinen kohtaaminen ja sen myötä syntyvä luottamussuhde. Kohtaaminen on molemminpuolista toimijuutta, jossa tapahtuu väistämättä vuorovaikutusta osapuolien välillä. Kohtaaminen luo väistämättä jonkinlaista osallisuutta. Lapsen osallisuus on hänen mielipiteensä ja näkemyksensä selvittämistä, joka edellyttää kiirettömyyttä. Tähän on tähdätty myös asiakasmäärän rajaamista koskevalla lainsäädännöllä. Valtio on nyt antanut veloitteen lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin ja työskentelyolosuhteiden parantamiseksi ja sen myötä lastensuojeluasiakkuudessa olevien lasten edun toteutumiseksi. Vuoden 2023 aloittavien hyvinvointialueiden on nyt omalta osaltaan kyettävä vastaamaan tähän haasteeseen.

6. POHDINTA

Lastensuojelu on saanut alkunsa ensin lapsen suojeluna. Ensimmäisen lastensuojelulain voimaan saattaminen on vienyt aikaa vuosikymmeniä sen valmistelun aloittamisesta. Lapsi nähtiin aluksi vain suojelun kohteena ilman erillisiä merkittäviä oikeuksia. Myöhemmin kansainvälisesti tuli keskusteluihin lapsen oikeudet, jolloin lapsi alettiin nähdä omana toimijanaan, jolla kuuluu olla omia oikeuksia ja olla oikeudellisena subjektina. Nämä keskustelut ja arvot alkoivat myöhemmin läikkyä myös Suomeen, jossa saatiin samalla uudistettua vuosikausia sykleittäin edennyt lastensuojelulain uudistus, joka tuli voimaan vuoden 1984 alusta. Lasten etua on ensimmäisen kerran määritelty lapsen oikeuksien yleissopimuksessa ja se on saanut erilaisia määritelmiä eri lapsia koskevissa laeissa. Lapsen etu on kuitenkin tutkimuskirjallisuudessa todettu olevan monisyinen eikä sitä voi tarkasti määritellä. Se saa erilaisen määritelmän aina siinä kontekstissa, jossa sitä käytetään. Sitä pidetään eräänlaisena yleiskäsitteenä, joka muotoutuu ja joustaa eri tilanteissa eri tavoin. Lapsen edun keskiössä on kuitenkin lapsi ja hänen hyvinvointinsa edistäminen ja siitä huolenpittäminen.

Tutkimusaineistoni koostui lausunnoista. Osa lausunnoista oli monen sivun pituisia ja osa yhden kappaleen pituisia. Samassa lausunnossa oli usein kuvattu niin mahdollisuuksia kuin uhkia ja puutteita. Tämä näkyy myös valitsemissani sitaateissa. Saman lausunnonantajan lausunnon osia olen saattanut käyttää eri yhteyksissä. Etenkin joissain pitkissä lausunnoissa oli käytetty monipuolista pohdintaa niin lapsen edusta kuin sosiaalityöntekijän työtehtävistä ja lapsen osuudesta työtehtävän suorittamisessa. Kaikkia sitaatteja en ole käyttänyt. Valinnan vaikeutta teki välillä samanlaisista tai muuten sopivista sitaateista löytää mahdollisimman kuvaava sitaatti kyseiseen aihealueeseen.

Omassa tutkimusaineistossa lapsen etu oli eräänlainen yleiskäsite, eikä sitä useinkaan ollut erikseen perusteltu tai avattu, mitä sillä nimenomaisesti tarkoitettiin. Lapsen etu oli hallituksen esityksessäänkin keskiössä, mutta se ei siinäkään saanut erityistä perustelua, mitä sillä tarkoitetaan. Lapsen edulla perusteltiin lausunnoissa asiakasmäärän rajaamisen merkittävyyttä yleensä hallituksen esityksen perusteluissa olevalla sosiaalityöntekijöiden työhyvinvoinnin ja työolojen parantumisella. Tutkimuskirjallisuudessa oli lasten etua verrattu myös taiteeseen, joka saa eri katsonta kannalla erilaisen merkityksen. Niin myös lausunnoissa lapsen etu oli esimerkiksi suojelun tarpeen täyttymistä, kuulluksi tulemistä, osallisuutta tai että hänen tapaamiselleen oli sosiaalityöntekijällä riittävästi aikaa. Lapsen etu oli eräänlainen

yleiskäsite, joka oli läpileikkaava käsite aineistossani kautta linjan. Lapsen etua voi tässäkin tapauksessa pitää arvona, joka lapsiin kohdistuvien asioiden hoitamisessa ja päätöksenteossa on pidettävä esillä.

Toisena tutkimuskysymyksenä minulla oli lapsen ja sosiaalityöntekijöiden toimijuus ja millaisiin toimijapositioneihin heitä tutkimusaineistossani asetellaan samalla kun puhutaan lapsen edusta. Käytin tutkimusmenetelmänä diskurssianalyysiä ja etenkin näihin tutkimuskysymyksiin diskurssianalyysi ja sen yhtenä osana oleva semioottinen sosiologia sopivat hyvin. Vaikka semioottinen sosiologia oli käytössäni hyvin väljästi, sain esille erilaisia aktanteja. Aineistossani toiminnan aloittaja on valtio ja apuna hallituksen esitys ja siihen annetut lausunnot. Toimijoina ja toiminnan kohteina aineistossa olivat selkeästi sosiaalityöntekijä ja lapsi. Kummatkin ovat lainsäädännössä osaltaan hiljaisia toimijoita, koska muut määrittävät heidän toimijuutensa ja sen asteen. Lapsi oli aineistossa pääosin toiminnan kohteena.

Ainoastaan puhuttaessa osallisuudesta ja hänen mielipiteensä selvittämisestä tai tapaamisen osapuolena olevana, voi lapsen nähdä olleen aktiivinen toimija. Tapaamisilla tai mielipiteen selvittämisellä keskustellen tai hänen toimintaansa seuraten hän oli toimija, jolla oli merkitystä hänen asioidensa hoitamisessa. Kuitenkin muut toimijat ovat heitä, joiden toimijuudella on pääosin vaikutusta lapsen toimijuudelle. Lapsen mielipiteellä on oma arvonsa, mutta silti se ei välttämättä johda siihen, mitä hän itse tahtoisi tapahtuvan.

Sosiaalityössä puhutaan paljon asiakkaan osallisuudesta. Kuitenkaan se ei välttämättä toteudu käytännössä vaan jää usein retoriselle ideaalipuheen tasolle. Lisäksi jää myös helposti avaamatta, mitä osallisuudella tarkoitetaan ja mistä suunnasta sitä määritellään. Yhtenä määrittelytapana on nähdä se suhteessa valtaan ja sen jakautumiseen valtion ja kansalaisten kesken. Osallisuuden näyttäytyessä ylhäältä alas toteutuvana toimintana, jossa työntekijät määrittävät asiakkaan osallisuuden asteen. (Vierula 2013, 278–279.) Lapset ja nuoret ja heidän kanssaan työskentelevät aikuistoimijat voivat olla sekä sääntelyn kohteina että sen harjoittajina. (Satka & Alanen & Harrikari & Pekkarinen 2011, 18.)

Osallisuus liittyi erityisesti lasten toimijuuden kuvaamiseen niin lausunnoissa kuin käyttämässäni kirjallisuudessa. Osallisuus vaikuttaa olevan eräänlainen yläkäsite lapsen toimijuuden kuvaamisessa. Osallistuminen olikin lausunnoissa lastensuojeluun liittyvää mielipiteen selvittämistä ja kuulemista. Saastamoinen (2016) esitti myös muunlaisen näkemyksen mielipiteen selvittämiseksi kuin keskustelemisen ja kysymysten esittämisen. Mielipiteen

selvittämistä on myös esimerkiksi lapsen havainnoiminen. Lastensuojelussa on myös vauva-asiakkaita, joten havainnoiminen voi olla ainut tapa selvittää vauvan mielipide.

Toimijuus ymmärretään yleensä aktiivisena toimintana. Aineistossani ei ollut aktiivisesti toimivia toimijoita. Toimijuus esiintyi oikeuksina ja velvollisuuksina. Aineistossani kävi selvästi ilmi, että poikkeuksellisen vahvana haasteena sosiaalityössä on se, että sosiaalityöntekijän ammatista, sen perusarvoista ja toiminnan rajoista käytyyn keskusteluun osallistuvat monet erilaisista toiminnan ja tiedon positioista. (Bardy 2013, 126.) Lausunnonantajat esittivät erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijöille erilaisia toimijuuksia. He eivät kyenneet tehdä työtään riittävän hyvin, koska heillä oli huonot työolot, liikaa kiirettä ja erityisiä vastuita huolehdittavanaan. Sosiaalityöntekijöillä oli merkittävä vastuu lapsen edun toteuttamisessa ja tuen ja palvelujen järjestämisessä. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus ja etenkin heidän saatavuutensa ongelmat ennen ja jälkeen asiakasmäärän rajausta koskevaa säännöstä oli myös usein esillä. Koska erityisesti lapsille jatkuvien ihmissuhteiden jatkuvuus on merkittävää, tulisi tämä paremmin huomioida myös valtion taholta koulutusmäärien lisäämisellä ja vuoden 2023 alussa aloittavilla hyvinvointialueilla tulisi tämä olla osana toimintaympäristöjen työtavoissa. Sosiaalityöntekijöitä tulisi saada sitoutettua työtehtäväänsä. Tällä on merkitystä myös lapsen edun toteutumisen näkökulmasta.

Merkittävintä oli kuitenkin se, miten lastensuojelun sosiaalityöntekijän ja asiakaslapsen välinen toimijuus kietoutuu yhteen. Lapsen etu on riippuvainen lastensuojelussa hänen saamistaan tukitoimista, palveluista ja sitoutuneista sosiaalityöntekijöistä. Lapsen luottamuksen sosiaalityöntekijään nähtiin olevan mahdollinen, kun sosiaalityöntekijällä on riittävästi aikaa tapaamisiin ja keskusteluihin. Lapsella oli siten helpompi puhua omista näkemyksistään ja kokemuksistaan. Tällä tavalla myös lapsen osallisuuden nähtiin vahvistuvan.

Lastensuojelun asiakkaana on aina lapsi, riippumatta siitä, vaikka tuen ja avun tarvitsija on usein vanhempi, joka omalla toiminnallaan vaarantaa lapsen turvallisuuden, huolenpidon ja kehityksen. Vanhemmat tulivat lähes olemattomalla tavalla esiin lausunnoissa, kun oli kyse lapsen edusta tai oikeuksista. He kuitenkin ovat merkittäviä toimijoita lastensuojeluprosessissa. Vanhempien osuus toimijana ei kuitenkaan juuri näkynyt lausunnoissa, vaikka he ovat kiinteä osa lapsen toimintaympäristöä. Tämä oli ehkä osin yllättävää aineistossani.

Osasin odottaa, että lapsen etu voi olla vaikeasti hahmotettavissa aineistossani. Sosiaalityöntekijöiden toimijuuden suureen määrään osasin ennakolta varautua. Pidin ennakolta haasteellisena löytää lapsen toimijuutta. Enimmäkseen lapsen toimijuus on sosiaalityöntekijän kautta ja sosiaalityöntekijän mahdollistajana esiin tulevaa toimijuutta. Lapsen toimijuus on helppo nähdä passiivisena toimijana, toiminnan kohteena lastensuojeluprosessissa, vaikka lapsen oma toiminta, kuten puhuminen, eleet, ilmeet, tunteiden osoitukset ovat toimijuutta ja sillä luodaan tietoa lapsen asioiden hoitamiseen. Puhumattakaan siitä, miten lapsi käyttäytyy eri arjen tilanteissa, joka voi olla merkittävää tietoa lastensuojeluprosessissa. Omassa aineistossa lapsen tuleminen kuulluksi ja kohdatuksi olivat konkreettisimmat toimijuuden muodot, jotka nousivat esiin. Tämän mahdollistamiseksi entistä useammin ja paremmin on asiakasmäärän rajauksella mahdollisuus vaikuttaa.

L65: ”Muutos on välttämätön lapsen oikeuksien toteuttamiseksi.”

LÄHDELUETTELO

Aer, Janne 2012: Lastensuojeluoikeus. Lapsi ja perhekohtaisen lastensuojelun oikeudelliset perusteet. Sanoma Pro Oy. 1 painos. Helsinki.

Alhanen, Kai 2014: Vaarantunut suojeluvalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Terveiden ja hyvinvoinninlaitos. Raportti 24/2014. Juves Print — Suomen Yliopistopaino Oy. Tampere.

Alho, Sirkka 2021: Kollektiivinen asiantuntijuus ja monitoimijainen yhteistyö aikuissosiaalityössä. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Svenlin, Anu-Riina & Turtiainen, Kati (toim.): Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Gaudeamus. Printon Trükikoda. Tallinna, 69–85.

Alvesalo, Anne & Ervasti, Kaijus 2006: Oikeus yhteiskunnassa - näkökulmia oikeussosiologiaan. Edilex Libri. Edita Prima Oy. Helsinki.

Autto, Janne 2012: Päivähoitopolitiikka kamppailuna hyvinvointivaltiosta. Kentät, subjekti-asetat ja oikeutukset. Akateeminen väitöskirja. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61766/autto_actaE112pdfA.pdf?sequence=4&isAllowed=y. Käyty 25.1.2022.

Araneva, Mirjam 2016: Lapsen suojelu. Toteuttaminen ja päätöksenteko. Käsikirja lapsen asioista päättävälle. Talentum Pro. BALTO print. Liettua.

Bardy, Marjatta 2013: Lastensuojelun filosofia ja käytäntö. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Teema 5. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere, 41–78.

Gylling, Heta Alexandra 2006: Tutkijan ammattietiikka. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Lounis, Veikko & Lötjönen Salla & Sorvali Irma (toim.): Etiikkaa ihmistieteille. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 211. Hakapaino Oy, 349–359.

Hakalehto-Wainio, Suvianna 2013: Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa Hakalehto-Wainio, Suvianna & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton Kustannus. Meedia Zone OÜ. Viro, 17–52.

Hakalehto, Suvianna 2016: Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Hakalehto, Suvianna & Toivonen, Virve (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. Kauppakamari. Hansaprint Oy. 1. painos, 22–57

Harrikari, Timo 2019: Lastensuojelun historia. Tutkielma oikeussäätelystä, kulttuurisista kerrostumista ja hallinnan murroksista. Vastapaino. Tampere.

Heinonen, Hanna 2016: Lastensuojelu ja lapsen etu. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara Petra & Veistilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus. Tallinna Raamatutrükikoja OÜ. Tallinna, 243–260.

Heinonen, Hanna & Sinko, Päivi 2013: Sosiaalityöntekijät lastensuojeluprosessia johtamassa. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Teema 5. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere, 121–132.

Hirvonen, Ari 2006: Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen Salla & Sorvali Irma (toim.): Etiikkaa ihmistieteille. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 211. Hakapaino Oy, 31–49.

Hokkanen, Liisa 2013: Asiakaskansalaisen toimijuus sosiaalityöllisessä asianajossa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Hansaprint Oy. Turenki, 55–86.

Hotari, Kaisa-Elina & Oranen, Mikko & Pösö, Tarja 2013: Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Teema 5. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere, 149–164.

Hurtig, Johanna 2006: Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta: Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus. WS Bookwell Oy. Juva, 167–193.

Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 2016: Diskursiivinen maailma: Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero: Diskurssianalyysi. Teoriat, peruskäsitteet ja käyttö. Vastapaino. Tallinna, 25–50.

Juvonen, Tarja 2013: Nuorten aikuisten autonomisen toimijuuden jännitteinen rakentuminen ammatillisen etsivän työn kontekstissa. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Hansaprint Oy. Turenki, 327–356.

Kaikko, Kirsi & Friis, Leila 2013: Menetelmät lastensuojelun tukena. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Teema 5. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy. Tampere, 108–120.

Kananoja, Aulikki 2007: Sosiaalityön asiakastyö, menetelmät ja orientaatiot. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo & Laiho, Kristiina & Sarvimäki, Pirjo & Karjalainen Pekka & Seppänen Marjaana: Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu painos. Tietosanoma Oy. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Kananoja, Aulikki 2017: Sosiaalityön asiakastyö, menetelmät ja orientaatiot. Teoksessa Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo & Laiho, Kristiina & Sarvimäki, Pirjo & Karjalainen Pekka & Seppänen Marjaana: Sosiaalityön käsikirja. 4. uudistettu painos. Tietosanoma Oy. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Kiili, Johanna 2011: Lasten osallistuminen, kansalaisuus ja sukupolvisuhteiden hallinta. Kansallisen lapsiparlamenttitoiminnan tarve, toteutus ja tavoitteet. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino. Bookwell Oy. Jyväskylä, 167–204.

Kouvonen, Petra 2011: Lasten osallistuminen ammatillisten perhekotien sääntelykäytännönä. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino. Bookwell Oy. Jyväskylä, 205–241.

Kurki-Suonio, Kirsti 1999: Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Julkaisuja. A-sarja N:o 222. Suomalainen Lakimiesyhdistys. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala.

Kurki-Suonio, Kirsti 2000: Kulttuurisidonnainen lapsen etu monikulttuurisessa maailmassa. Teoksessa Valjakka, Eeva (toim.): Näkökulmia lapsen oikeuksiin. Suomen YK-liitto ry. Oy Edita Ab, 39–44.

Kuusela, Pekka 2005: Sosiologia, inhimillinen toimijuus ja realismi. Kuusela, Pekka (toim.): Sosiologia. Muuttuvan maailman koordinaatit. Taskutieto. Oy UNIPress Ab. Suomi, 63–83.

Kääriäinen, Aino 2006: Lapset sosiaalityön asiakasdokumenteissa. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Maritta: Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. PS-kustannus. WS Bookwell Oy, Juva, 45–67.

Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara, Petra 2016: Hyvinvoiva sosiaalityöntekijä. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén, Tiina & Salovaara Petra & Veistilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus. Tallinna Raamatutrükikoja OÜ. Tallinna, 165–177.

Mahkonen, Sami 1991: Voidaanko lasta lailla suojella? Lakimiesliiton Kustannus. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Muukkonen, Tiina 2013: Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.): Lastensuojelun ytimissä. Neljäs uudistettu painos. Teema 5. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy, Tampere, 165–175.

Mäkelä, Klaus 2006: Sosiaalitutkimuksen eettinen sääntely. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen Salla & Sorvali Irma (toim.): Etiikkaa ihmistieteille. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 211. Hakapaino Oy, 360–378.

Nieminen, Kati & Lähteenmäki, Noora 2021: Johdatus oikeuden empiriiseen tutkimiseen. Teoksessa Nieminen, Kati & Lähteenmäki, Noora (toim.): Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus Oy. Printon Trükikoda. Tallinna, 11–33.

Niemivuo, Matti 2020: Lainvalmistelu. Oikeudelliset perusteet ja käytäntö. Kauppakamari. Hansaprint.

Nyrhinen, Anna 2016: Sosiaalityön ammatillinen johtaminen. Teoksessa Hakalehto, Susanna & Toivonen, Virve (toim.): Lapsen oikeudet lastensuojelussa. 1. painos. Kauppakamari. Hansaprint Oy, 22–57.

Paavilainen, Marko 2012: Ristiaallokosta lapsen oikeuksiin. Lastensuojelun yhteistoiminnan historia. Kariston Kirjapaino Oy. Hämeenlinna.

Pajulammi, Henna 2013: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa Wainio-Hakalehto, Susanna & Nieminen, Liisa (toim.): Lapsioikeus murroksessa. Lakimiesliiton kustannus. Media Zone OÜ, Viro, 89–123.

Pajulammi, Henna 2014: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Talentum. Helsinki.

Pekkarinen, Elina 2014: Positiomalli rakenteellisen sosiaalityön tukena. Teoksessa Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen, Marjaana (toim.): Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. 3. painos. Painettu EU:ssa, 214–233.

Perttula, Rauno 2021: Nuorten aikuisten parissa tehtävä sosiaalityö. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Svenlin, Anu-Riina & Turtiainen, Kati (toim.): Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Gaudeamus. Printon Trükikoda. Tallinna, 86–100.

Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009. Kurssi kohti diskurssia. Vastapaino. Tallinna.

Pulma, Panu 1987: Kerjuuvallasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma, Panu & Turpeinen Oiva: Suomen lastensuojelun historia. Lastensuojelun Keskusliitto. Helsinki. Kouvolan kirjapaino. Vammala, 8–266.

Pösö, Tarja 2012: Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.): kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Vastapaino. Tampere. InPrint Riika, 75–97.

Rantala, Kati & Alasuutari, Noora 2021: Lainsäädäntötutkimus: esimerkkinä lainvalmistelun analyysi. Teoksessa Nieminen, Kati & Lähteenmäki, Noora (toim.): Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus Oy. Tallinna, 70–91.

Rantala, Kati & Alvesalo-Kuusi, Anne & Salminen, Janne & Harrikari, Timo & Valros, Anna & Hänninen, Laura & Katainen, Anu & Hakkarainen Pekka & Uusikylä, Petri 2021: Lainsäädännön vaikutukset hiljaisiin toimijoihin: riittämättömästä tietoperustasta osallistaviin ratkaisuihin. Tutkimussuunnitelma 2021. https://www.hiljaisettoimijat.fi/wp-content/uploads/2021/04/SILE_lyhyt-suunnitelma.docx.pdf Käyty 22.9.2021

Rauhala, Pirkko-Liisa & Virokangas, Elina 2011: Sosiaalityön tutkimus ja etiikka, opettaminen ja tietoarvo. Teoksessa Pehkonen, Aini ja Väänänen-Fomin, Marja (toim.): Sosiaalityön arvot ja etiikka. Sosiaalityön tutkimuksen seuran vuosikirja. PS-Kustannus. Bookwell Oy. Juva, 235–255.

Rostila, Ilmari & Vinnurva, Jukka 2013: Sosiaalityön asiakkaan toimijuus ja täysimittainen professionaalisuus. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Hansaprint Oy. Turenki, 196–218.

Ruuskanen, Minna 2006: Tuomioistuinratkaisut diskurssianalyysin kohteena. Teoksessa Niemi-Kiesiläinen, Johanna & Honkatukia, Päivi & Karma, Helena & Ruuskanen, Minna (toim.): Oikeuden tekstit diskursseina. Suomalaisen lakiyhdistyksen julkaisuja, E-sarja N:o 13. Gummerus Kirjapaino Oy, 43–60.

Räty, Tapio 2019: Lastensuojelulaki. Käytäntö ja soveltaminen. Edita Publishing Oy. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.

Saastamoinen, Kati 2016: Lapsen suojele. Viranomaisten ja muiden toimijoiden välisenä yhteistyönä. Käsikirja arjen toimintaan. Edita Publishing Oy. Otavan Kirjapaino Oy. Keuruu.

Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina 2011: Johdatus lasten ja nuorten hallinnan kysymyksiin. Teoksessa Satka, Mirja & Alanen, Leena & Harrikari, Timo & Pekkarinen, Elina (toim.): Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta. Vastapaino. Bookwell Oy. Jyväskylä, 11–28.

Tiililä, Ulla 2007: Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1108. Haka-paino Oy. Helsinki.

Toikko, Timo 2005: Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan. Vastapaino. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Toiviainen, Sanna 2019: Suhteisia elämänpolkuja -Yksilöiden elämänhallintaa? Koulutuksen ja työn marginaalissa olevien nuorten toimijuus ja ohjaus. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 2017, Tiede. Unigrafia. Helsinki.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.

Tuominen, Tuula 2021: Arjen toimijuus aikuissosiaalityön nuorilla miesasiakkailta. Teoksessa Matthies, Aila-Leena & Svenlin, Anu-Riina & Turtiainen, Kati (toim.): Aikuissosiaalityö. Tieto, käytäntö ja vaikuttavuus. Gaudeamus. Printon Trükikoda. Tallinna, 100–117.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta, 2006: Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. Teoksessa Hallamaa, Jaana & Launis, Veikko & Lötjönen Salla & Sorvali Irma (toim.): Etiikkaa ihmistieteille. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 211. Haka-paino Oy, 404–415.

Törrönen, Jukka 2005: Puhetapoja analysoimassa. Rajankäyntiä kriittisen diskurssianalyysin ja semioottisen sosiologian välillä. Teoksessa Räsänen, Pekka & Anttila, Anu-Hanna & Melin, Harri (toim.): Tutkimus menetelmien pyörteissä. Sosiaalitutkimuksen lähtökohdat ja valinnat. PS-kustannus. WS Bookwell Oy. Juva, 139–162.

Vaininen, Satu 2011: Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. *Väitöskirja*. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print Tampere. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66803/978-951-44-8591-6.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Käyty 27.9.2022.

Vierula, Tarja 2013: Lastensuojelun asiakaskäytäntöjen tahattomat seuraukset vanhempien kokemina. Teoksessa Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.): Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä. Vastapaino. Hansaprint Oy. Turenki, 272–298.

Välimäki, Sanna & Vornanen, Riitta & Vanjusov, Heidi & Hämäläinen, Juha 2021: Asiakasturvallisuus lastensuojelussa. Teoksessa Kurki, Taina & Jylhä, Virpi & Kekoni, Taru (toim.): Asiakasturvallisuus sosiaali- ja terveysalalla. Gaudeamus Oy. Printon Trükikoda. Tallinna, 161–187.

INTERNETLÄHTEET

<https://yle.fi/uutiset/3-12133581> /Käyty 8.8.2022

VIRALLISLÄHTEET

Lastensuojelulaki 1936/52

Lastensuojelulaki 2007/417

Suomen perustuslaki 731/1999

Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 18–19/1990

Lapsen oikeuksien sopimus SopS 59–60/1991

Perusoikeusuudistus SopS 969/1995

YLEISSOPIMUS lapsen oikeuksista 60/1991

LYHENTEET

YK Yhdistyneet kansakunnat

Aineiston lähdemateriaali

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/KasittelytiedotValtiopaivaasia/Sivut/HE_170+2021_asi-antuntijalausunnot.aspx

<https://www.lausuntopalvelu.fi/FI/Proposal/Participation?proposalId=e8d49157-9c3c-4296-84d6-dc738b6a2992>